תלמוד בבלי · אחרונים · בניהו

בניהו על עירובין

רבי יוסף חיים מבגדאד

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

בניהו על עירובין

רבי יוסף חיים מבגדאד

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/בניהו-על-עירובין/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 4
דף יג. 4
דף יד. 6
דף יח. 7
דף יט. 9
דף כא. 12
דף כא. 12
דף כט. 17
דף מג. 18
דף נב. 18
דף נג. 19
דף נד. 22
דף נד. 26
דף סג. 30
דף סד. 31
דף סד. 32
דף סה. 32
דף עג. 34
דף פו. 34
דף ק. 35
דף קה. 36

דף ב.

אַשְׁכְּחָן 'מִקְדָּשׁ' דְּאִיקְרִי 'מִשְׁכָּן', וּ'מִשְׁכָּן' דְּאִיקְרִי 'מִקְדָּשׁ'. נראה לי בס"ד, משה רבינו עליו השלום עשה המשכן ושלמה המלך עליו השלום עשה המקדש, ושניהם נרמזו בשני אותיות מ"ש שיש **במקדש** ו**במשכן**, כי **מ"ש** ראשי תיבות: **משה ש**למה שהם כלולים זה בזה, ושני אותיות אלו שוים כאן וכאן, ונשארו אותיות שאינם שוים שהם: במ**שכן** יש אותיות כ"ן ובמ**קדש** אותיות ק"ד ומספר כולם קעל דרך [174] כמנין שמות '**כסה בפז**' [174] שהם אותיות 'כֶּסֶף זָהָב' הרמוזים בפסוק 'וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב' (תהלים קה, לז) ושמות אלו מסוגלים להצלחה כמו שאמרו המקובלים ז"ל, ורמוזים בפסוק (יחזקאל טז, יג) 'וַתַּעְדִּי זָהָב וָכֶסֶף' ומסיים הכתוב 'וַתִּצְלְחִי לְמַלּוּכָה' שהאירו שמות ההצלחה האלה במ**שכן** ובמ**קדש**.

וגם הם מספר עק"ד [174] רמז לעקידת הדינין, שלכן עקד אברהם אבינו עליו השלום את יצחק בהר המוריה. והנה **מִקְדָּשׁ** [444] יתר על **מִשְׁכָּן** [410] מספר ל"ד שהוא מספר ב' פעמים 'טוֹב' [17], כי מקדש ראשון ושני הם כנגד יום א"ב אין להם יתרון על המשכן, דאדרבה הם חרבו ומשכן לא שלטה בו יד זר אלא נגנז, אך מקדש שלישי שהוא כנגד יום שלישי שהוכפל בו 'כִּי טוֹב' יש לו יתרון על המשכן שהוא גדול ממנו במעלות וגם במספר השנים כי הוא קיים לעולם, והמשכן אף על פי שלא חרב עם כל זה נגנז ולא נשאר קיים בעומדו, לכן יש במקדש יתרון על משכן מספר ב' פעמים 'טוֹב' לרמוז כי המקדש השלישי שהוא כנגד יום שלישי שהוכפל בו 'כִּי טוֹב' זה הוא שיש לו יתרון על המשכן בכמה מעלות.

ודע כי כל הני מילי דשאלה ותשובה דנקיט תלמודא, הם דברי חכם אחד דנקיט הדברים בדרך שאלה ותשובה, והוא מעיקרא ידע להאי קרא ד'עֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ' (שמות כה, ח) דמיניה מוכח דְּ'מִשְׁכָּן' אִיקְרִי 'מִקְדָּשׁ' ובא ללמדנו שלא נטעה לחשוב הוכחה דמשכן אקרי מקדש הוא מפסוק 'וְנָסְעוּ הַקְּהָתִים נֹשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהֵקִימוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן' (במדבר י, כא) דקרי למשכן בשם מקדש, דזה אינו דהתם בארון איירי וליכא הוכחה דמשכן אקרי מקדש, אלא רק מהאי קרא ד'עֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ'.

דף יג:

לֹא עָמְדוּ חֲבֵרָיו עַל סוֹף דַּעְתּוֹ. נראה לי בס"ד, סוף אותיות **דעת** יש אותיות **הפך**, כי אחר אות תי"ו יש אות ך' דמנצפ"ך, כלומר: על דברים שהם הפך האמת אין יכולים לעמוד

בכונתם לידע הקושיא והטענה שיש לטעון עליהם, מאחר דהיה מראה להם שנראין לעיני האדם שהם דבר אמת ואינם הפך האמת.

שְׁלֹשָׁה שָׁנִים נֶחְלְקוּ בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל. נראה לי בס"ד, הטעם דנמשכה המחלוקת שלש שנים עד שנתבררה ההלכה, שזה היה דוגמת פירות האילן, דכתיב 'שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים' (ויקרא יט, כג-כד) שיהיו הכל נהנים ממנו. כן הענין כאן דהתורה נמשלת לאילן המוציא פירות, דכתיב 'עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ' (משלי ג, יח) וכתיב בחכם 'כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ' (תהלים ב-ג). על כן בית שמאי ובית הלל שכל אחד מהם נמשל לעץ עושה פרי, לא נהנו העולם מפירותיהם אלא אחר שלש שנים, שיצאה בת קול ואמרה: הֲלָכָה כְּדִבְרֵי בֵּית הִלֵּל! ואז נהנו מפירותיהם של בית הלל.

ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש כי החכמים יניקתם מן שלשה ספירות ראשונות, שהם: חכמה בינה דעת, ועל ידם ישיגו חכמתם בתורה, וכאשר מתפללים בכל יום וחננו מאתך חכמה בינה דעת בברכת אתה חונן בתפילת העמידה. וידוע כי שלשה קליפות שהם כנגד חב"ד [חכמה, בינה, דעת] הם קשים מאד, ולכן ישראל לא יכלו לכבוש ג' אומות עמון ומואב ואדום שהם כנגדן, כי אם רק עד ביאת המשיח בב"א, וכיון דשלש קליפות שהם כנגד חב"ד קשים מאד, לכן מצידם היתה עכבה זו שתמשך המחלוקת בידיעת הלכות התורה שלש שנים עד שנתברר האמת על ידי בת קול, עכ"ד נר"ו.

לְלַמְּדָךְ, שֶׁכָּל הַמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַגְבִּיהוּ. נראה לי דנקיט שלשה חלוקות, הראשונה בענין החכמה, והב' בענין רבנות ונשיאות ושאר מינויים, והג' בענין עושר ונכסים במשא ומתן שהם חיי שעה.

נֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁלֹּא נִבְרָא יוֹתֵר מִשֶּׁנִּבְרָא. נראה לי בס"ד, שישראל נשמתם מן הבריאה שנקראת כִּסֵּא הַכָּבוֹד שהיא בסוד הבינה, כמ"ש רבינו האר"י ז"ל בסוד כונת בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ, מה שאין כן המלאכים הם מן היצירה. וידוע דהמעשה היא פועלת בעשיה, והדבור ביצירה והכונה בבריאה והמחשבה באצילות.

וזה הטעם שישראל עושים פעולה בכונת הלב שלהם הן לטובה הן לרעה, מפני כי הם יש להם אחיזה בבריאה שהיא סוד בינה ששם הלב, כמ"ש בפתיחת אליהו זכור לטוב 'בִּינָה לִבָּא' ובה הלב מבין.

ועל כן הללו הַלָּלוּ אוֹמְרִים: **נֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁלֹּא נִבְרָא**, רוצה לומר, נח לו שלא היה לו אחיזה בבריאה אלא כמו המלאכים שאחיזתם היא ביצירה, ועל ידי כך לא היה פועל

רע בכונת הלב דהרהור לב ברע רבים המה, וְהַלָּלוּ אוֹמְרִים: **נֹחַ לוֹ שֶׁנִּבְרָא** דעל ידי כך הוא מרויח ריוח גדול שפועל טוב בכונת הלב, ומשום הרהור רע של לב אית ליה תקנה להטהר וגם בטיל במיעוטיה **וְנִמְנוּ וְגָמְרוּ** 'נֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁלֹּא נִבְרָא' רוצה לומר שלא היה לו אחיזה בבריאה דעל ידי כך לא היה מקלקל בהרהורי הלב אשר רבו מאד! **וְעַכְשָׁיו שֶׁנִּבְרָא, יְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו!** הטובים לראות אם עשאם בכונת הלב דאז על ידי כך יגינו עליו מצות לתקן הרהורים רעים שבלב ולטהרו מהם.

ומה שאמרו **יְמַשְׁמֵשׁ בְּמַעֲשָׂיו** פירש בני ידידי כה"ר יעקב נר"ו, שיעריך הנהגתו במעשה המצות לגבי מעשים של חול שלו לידע ולראות איך אלו של חול הם שלמים מצד הכונה והשמחה וכיוצא, ואיך המצות יש כמה חסרונות בהם, עכ"ד נר"ו.

דף יד:

אָמַר אַבַּיֵי: שְׁמָע מִינָּהּ: הַאי גּוּדְשָׁא, תִּלְתָּא הֲוָה. קשה וכי זה הוא כלל בכל כלים שבעולם, והלא אין זה אלא רק בכלי הדומה לים של שלמה, וכמ"ש רש"י ובכלי שגבהו כחצי ארכו ורחבו קאמר כים?

וראיתי לרש"י ז"ל בשבת דף ל"ה ע"א בד"ה: שהן כוריים, שכתב וז"ל: שהגודש מחזיק בכלים שלהם שהיו עשויין בים שעשה שלמה גובהן כחצי רחבן והן עגולים, עכ"ל. ומדבריו אלו למדנו שבזמן הגמרא כל הכלים שלהם שמודדין בהם כך הם עשויין שיהיה גובהן כחצי רחבן כדי שיעלה הגודש שליש, וכונתם בזה כדי להקל מעליהם המלאכה של המשקל, שדבר הנמכר במדה מחוקה שומתו ידועה, דרך משל שנמכר בשתים, ואם יזדמן אדם שרוצה מדה גדושה והמוכר נותן לו כך אז הוא חייב לשלם למוכר שלשה, וזו היא מילתא פסיקתא, ולכך כתב רש"י ז"ל שהגודש מחזיק שליש כגודל שלהם, ולפי זה אביי אמר כלל זה מילתא פסיקתא על כלים שלהם בזמן הגמרא שהיה דרכם בכך.

ברם הא קשיא, דזה החשבון שעולה הגודש שליש כדנקיט תלמודא הכא, הוא אינו אלא רק בהיכא דחמש אמות הגובה, הם שתים מרובעות ושלשה עגולות, דאם היו כולם מרובעות יעלה הגודש פחות משליש, ואם היו כולם עגולות יעלה הגודש יותר משליש, ואם כן אם נאמר שהיו הכלים שלהם נמי עשויים כך כעין ים של שלמה, שיהיה הגובה שני חלקים מן החמש מרובעות ושלשה חלקים מן החמש עגולות, כדי שיעלה בידם הגודש שליש בכלים אלו, שבזה יהיו יכולים למכור לפעמים בגודש ולא יצטרכו לשקול במאזנים כלל אלא יגדוש לו וזה ישלם שליש המעות יותר על דמי המחק, אם כן למה רש"י ז"ל בגמרא דשבת סיים והן עגולות, דמשמע כל אמות הקומה הם עגולות, דזה

אי אפשר, יען שאם הגובה הוא חצי הרוחב ואמות הגובה כולם עגולות יהיה הגודש יותר משליש?

ונראה לי בס"ד דלא ניחא ליה לרש"י ז"ל לפרש שהיה הגובה מקצתו עגול ומקצתו מרובע, כי בשלמא שלמה המלך עליו השלום עשה כן מפני שהיה לו בזה כונה סודית ורמז עמוק, וגם כי הוא קבוע ואינו מטלטל ממקום למקום ולא יתקלקל אף על פי שהוא עשוי מחתיכות מורכבות, אך כלי של המדה שמוכרים וקונים בו, אף על פי שיעשו הגובה חצי הרוחב אין דרך לעשותו משונה שיהיה מקצתו עגול ומקצתו מרובע, יען כי זה הכלי הוא מטלטל ממקו למקום כדי למדוד בו, וגם הם ממלאים אותו ושופכים לכליו של לוקח, ואם יהיה גבהו מחציתו עגול ומחציתו מרובע לא יתקיים הכלי, יען כי באופן זה מוכרח שיהיה חתיכות מחוברים זה בזה שהעיגול בפני עצמו והמרובע בפני עצמו, וירכיבום זה עם זה ויחברום על ידי בדיל ועופרת לחים, ואז יתקלקל חבורם כששופכין אותו לכליו של לוקח שיכבידו החתיכות זה על זה בעת שמגביהין אותו בהיותו מלא לשפוך אותו לכליו של לוקח, שיהיו ניתקים החלקים מחמת הכובד, דאין זה קבוע ועומד במקום אחד כמו הים שאינו מטלטל, על כן מוכרח שיהיה הגובה כולו עגול או כולו מרובע כדי שיהיה כולו מחתיכה אחת.

ולכן פירש רש"י והן עגולות, ואין הכי נמי ההפרש שיש בחשבון השליש של הגודש בהיות הגובה כולו עגול שיהיה יתרון בגודש על השליש, יבליעו זה החשבון בעיגול הגובה שיהיה מרווח יותר באופן שיעלה הגודש שליש יותר על מילוי הכלי בדקדוק, וכיון שזה ההפרש צריך לעשותו בבליעת הגובה באויר שבתוכו, תהיה להם הבלעה זו כשיהיה הגובה עגול בנקל יותר מאם יהיה מרובע, ולכן פירש רש"י והן עגולות, ועיין למהרש"א ז"ל מ"ש כאן בזה ולא זכר שר מ"ש רש"י ז"ל על זאת בגמרא דשבת אשר הבאתי לעיל, דמשם משתמע לן טפי בדבר זה דנקיט תלמודא הכא.

דף יח:

יָשַׁב בְּתַעֲנִית מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, וּפֵרַשׁ מִן הָאִשָּׁה מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, וְהָעֶלָה זָרְזֵי תְּאֵנִים עַל בְּשָׂרוֹ מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה. יש לדקדק, למה הוצרך למנקט ק"ל שנה בכל חדא וחדא מהני תלתא, וסגי לומר 'יָשַׁב בְּתַעֲנִית וּפֵרַשׁ מִן הָאִשָּׁה וְהֶעֱלָה זָרְזֵי תְּאֵנִים עַל בְּשָׂרוֹ מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה'?

ונראה לי בס"ד ללמדנו שכל יום ויום של ק"ל שנה היה נוהג בזה ובזה ובזה, ואל תחשוב שנהג בחסידות זו של תענית סך שנים ידועים, ועוד נהג בפרישותו מאשה סך שנים,

ועוד העלה זרזי תאנים סך שנים, וסך הכל של זה ושל זה הם ק"ל שנים שנתעסק בענייני חסידות אלו, לכך פירש ק"ל שנה בכל חד מנייהו.

ומה שקבל עליו שלשה מיני יסורין אלו, נראה שלשתם שייכים לענין כי פירש מאשתו מפני שעון זה עשה בעבור עצת אשתו. וגזר על עצמו תענית מפני דעוונו הי' באכילה, והעלה זרזי תאנים, כי העץ שאכל אדם הראשון תאנה היה, ולכן תמצא כמו שהוא פירש מאשתו ק"ל שנה בעבור שהלך אחר עצת אשתו, כן החיבור שנתחבר אחר כך עם אשתו היה על פי עצת נשי מלך וטענתם שהם הכריחו אותו לחזור להתחבר עם אשתו על ידי טענה גדולה, וכמפורש במדרש תנחומא פרשת בראשית כשהרג למך את תובל קין בנו בשגגה.

כָּל בַּיִת שֶׁנִּשְׁמָעִין בּוֹ דִּבְרֵי תוֹרָה בַּלַּיְלָה, שׁוּב אֵינוֹ נֶחֱרָב, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא אָמַר: אַיֵּה אֱלוֹהַ עֹשָׂי נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה". עיין רש"י. וקשה, היכא נזכר הבית בכתוב, והלא הכתוב מדבר באדם עצמו שלא אמר. והריטב"א ז"ל פירש דלעיל מיניה כתיב 'כִּי רִצַּץ עָזַב דַּלִּים' (איוב כ, יט) ופירושו תמוה, כי פסוק זה דברי צֹפַר הַנַּעֲמָתִי (איוב כ, א) והוא בסימן ך', ופסוק 'וְלֹא אָמַר אַיֵּה' (איוב לה, י) הוא דברי אֱלִיהוּ (איוב לה, א) והוא בסימן ל"ה ולא קרב זה אל זה! ומה שכתב הרי"ף ז"ל ליישב גם הוא דוחק.

ונראה לי בס"ד, כי אי דתיבת אַיֵּה הוא לשון מחוז כמו 'אַיֵּי הַגּוֹיִם' (בראשית י, ה) 'אַיֵּי כִתִּיִּים' (ירמיה ב, י) 'בְּאַיֵּי הַיָּם' (ישעיה כד, טו). וכתב השרש דגם מחוזות דאין נהר או ים מקיפות אותם נקראו גם כן איים כמו שנאמר 'יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה' (ישעיה כ, ו) שהוא קורא את ירושלים בשם אִי, מפני כי מילת אִי הוא רוצה לומר מחוז, עיין שם. וכאן דריש הכי 'וְלֹא אָמַר אַיֵּה אֱלוֹהַ עֹשָׂי' ולא אמר 'אִי אַיֵּה אֱלוֹהַ עֹשָׂי' דאותיות אי של תיבת איה דרשינן וקרינן להו בכפל, דהיינו אי בפני עצמו וגם בתיבת איה, כלומר לא אִי הוא הבית והמחוז של האדם 'אַיֵּה אֱלוֹהַ עֹשָׂי' יען דאינו חרב מפני שהאדם נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה בתוכו.

מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, דַּיּוֹ לָעוֹלָם שֶׁיִּשְׁתַּמֵּשׁ בִּשְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ". נראה לי בס"ד הטעם, דידוע המחשבה במוח הוא מצד אות יו"ד שבשם, והכונה בלב מצד אות ה"א ראשונה שבשם, והדבור שהוא קול מצד אות וא"ו שבשם, והמעשה מצד אות ה"א אחרונה. ובחרבן יש חסרון גדול בחלק המעשה, שיש מצות הרבה התלויות בארץ שהם בטלות, וגם מצות שאינם תלויות בארץ יחסרון מצד הגלות. וכן יש חסרון בקול שהוא באות וא"ו שהוא תורה ותפלה מחמת הגלות, ולא נשאר אצל ישראל אלא מצות שהם עולים אצלם במחשבה וכונה שהם באותיות י"ה, לכן מיום שחרב בית המקדש דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות שהם שם י"ה. ואמר לשון דַּיּוֹ,

כי דיו בהפוך אתוון יו"ד, ואות ה"א רמוזה במלוי היו"ד, כי מילוי היו"ד הוא ד"ו, ואות ה"א צורתה ד"ו.

דף יט.

לְבַר מִיִּשְׂרָאֵל הַבָּא עַל כְּנַעֲנִית כּוּתִית דְּמָשְׁכָא עָרְלָתוֹ. נראה בס"ד הכונה, דודאי הגוף הוא בקבר ונעשה עפר, אך הנפש היא הנידונת בגיהנם, אבל אינה נידונת בלא התלבשות בגוף כדי שיגיע לה צער יותר, והיינו שנעשה ונבנה לה גוף חדש מאותם כוחות של ד' יסודות שהיו בגוף זה האדם בעל הנפש ההיא בהיותו בחיים, שאז אחר סילוקם ממנו אחר מיתה, נעשה בהם גוף חדש שתתלבש בו הנפש ותהיה נידונת בגיהנם בהיותה בתוך גוף זה הנבנה לה מחדש בגזרת שמים, ועל זה הגוף קאמר, שאם זה האדם בא בחייו על כותית אז יהיה הגוף הזה צורת ערל שנמשכה ערלתו, כדי שלא יכירו אברהם אע"ה ויצילנו.

אֶלָּא מֵעַתָּה דִּכְתִיב: 'הַמּוֹצִיא', 'וְהַמַּעֲלֶה'; **דְּמַפִּיק וּדְמַסִּיק הוּא**. קשה, מה יענה רבי שמעון בן לקיש לקושיא זו דרב כהנא? ונראה לי בס"ד דארז"ל שעבוד מצרים לא נשלם במצרים אלא השלימו הזמן בשעבוד מלכויות, ולכן בגאולה האחרונה כתיב 'כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת' (מיכה ז, טו). נמצא שעבוד מלכיות הוא סיום השעבוד של מצרים, כי כשיצאו ממצרים לא חשיב יצאו אלא עדיין הם במצרים להשלים הזמן בשעבוד מלכיות, ולכן כתיב 'הַמּוֹצִיא' 'וְהַמַּעֲלֶה' שהוא רוצה לומר דְּמַסִּיק ומעלה מכאן ולהבא.

שְׁלֹשָׁה פְּתָחִים יֵשׁ לְגֵיהִנֹּם; אֶחָד בַּמִּדְבָּר, וְאֶחָד בַּיָּם, וְאֶחָד בִּירוּשָׁלַיִם. נראה לי בס"ד טעם לשלשה פתחים שהיו במקומות אלו, ללמד מוסר לאדם שעונות אשר יורידוהו לגיהנם נעשים מן שלשה חבלים. וחבל הא' הוא מן הדיבור, וכנגד זה פתח אשר **בַּמִּדְבָּר** שהוא לשון דיבור. וחבל הב' מרבוי התאוה ותגבורת שלה בקרבו, וכנגד זה פתח אשר **בַּיָּם** דהכתוב המשילה לים, דכתיב כָּל הַנֶּחְלִים הֹלְכִים אֶל הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא (קהלת א, ז) וביאור הכתוב הזה הוא על התאוה, מי שיש לו מנה רוצה מאתים ואין אדם מת וחצי תאותו בידו (קהלת רבה א, לד). וחבל הג' הוא מן הגאוה, שהאדם יראה עצמו תמיד ירא אלהים ושלם בכל מידות טובות וכנגד זה פתח **שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם**, כי ידוע דירושלים נקראת בשם זה שמשמעותו 'יראה שלם' כי **ירו** [216] גימטריא **יראה** [216] כן זה רואה עצמו בעל יראה, והוא שלם בכל מידות טובות, ולכך מתגאה.

נוסח אחר: נראה לי בס"ד טעם לשלשה פתחים שהיו במקומות אלו, ללמד על עונות

שהם חבלים וסיבות יותר לירידת האדם לגיהנם. והיינו אחד **בַּמִּדְבָּר**, רמז לחטא האדם בדיבור שהוא חבל גדול למשוך האדם לגיהנם, וזהו חטא לשון הרע שהוא בדיבור, ומִדְבָּר הוא לשון דִּבּוּר. וחבל הב' הוא התאוה שדומה **לְיָם**, דכתיב ביה 'כָּל הַנֹּחָלִים הֹלְכִים אֶל הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא' (קהלת א, ז) כן התאוה כשגוברת באדם ביותר מוכרח שיחטא בזנות ויחטא בגזל, ואיסורים אלו מושכין אותו לגיהנם יותר משאר מיני עבירות. וחבל השלישי הוא הדוחה ומעביר יראת שמים מעליו, כדכתיב 'וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ' (שמות כ, יז). וכן אם בעל מחלוקת שאינו בשלום עם הבריות, שדומה לקרח ועדתו שירדו לגיהנם בעבור שחטאו בשלום. וידוע כי היראה והשלום נרמזו בשם ירושלם, כי ירושלם היא: **ירו** [216] גימטריא 'יראה' [216] ו'**שלם**' זה השלום. '**שְׁאוֹל דְּכְתִיב**: "**מִבֶּטֶן שְׁאוֹל שִׁוַּעְתִּי שָׁמַעְתָּ קוֹלִי**". פירש רש"י ז"ל 'יונה בן אמתי קאמר לה' והוא תמוה, דאין דרכו של רש"י ז"ל להודיע על פסוקים שמזכירין בגמרא מי אמרן בתנ"ך?

ונראה לי דקשיא ליה, כאן מוכיח דפתח גיהנם דוקא הוא בים אך אין גיהנם עצמה בים, ואי הוה אמר מִשְּׁאוֹל שִׁוַּעְתִּי הוה אמרינן בהיותו בפתח גיהנם אמר כן, דגם הפתח הוא בכלל שאול שהוא גיהנם, אך כיון דאמר מִבֶּטֶן שְׁאוֹל, ובטן רוצה לומר תוך, משמע דהוה בתוך גיהנם, ואין תוך גיהנם בים אלא רק פתח שלה בים, לכך פירש רש"י: יונה בן אמתי קאמר לה, פירוש: יונה בן אמתי הידוע אשר נבלע בבטן הדגה הוא דקאמר, והיינו הכי קאמר: מִבֶּטֶן הדג שהיה במקום שְׁאוֹל שהוא גיהנם דהיינו פתחו, שגם הוא נקרא בכלל, ונמצא 'מִבֶּטֶן' לא קאי על שאול שהוא רוצה לומר בטן של שאול, אלא קאי על בֶּטֶן הַדָּגָה.

שִׁבְעָה שֵׁמוֹת יֵשׁ לוֹ לְגֵיהִנֹּם, שְׁאוֹל. קשה, בשלמא כל השמות יש להם משמעות בענין גיהנם אך שְׁאוֹל מה משמעותו בענין גיהנם?

ונראה לי בס"ד, נקרא שְׁאוֹל לשון השאלה, כי כל הנפשות גופם שלהם העיקרים הם בקבר ורק נותנים להם גופים בגיהנם דרך שאלה והשאלה, כדי שיצטערו בגיהנם יותר בעת שנידונים בו כשהם מלובשים תוך גופם ואין לו גופים שלהם אלא דרך השאלה נותנים להם.

וראיתי בספר תורת חיים שפירש 'שְׁאוֹל וּבוֹר־שָׁאוֹן וְאֶרֶץ־תַּחְתִּית' מורה שהוא מקום רע עמוק עמוק וחרב בלי תקומה, עיין שם. ולא ידעתי מה כוונתו בשם שְׁאוֹל, דמה הוראה יש במשמעות שם שְׁאוֹל על עומק ועל חורבן? אבל לפי מה שכתבתי אתי שפיר! אך בזה נסתר התירוץ שלו שרצה לתרץ דאמאי לא זכר גיהנם ותפתה עם ז' שמות, משום

דאלו השתי שמות אינם על פועל רע של גיהנם אלא הם רק על פועל רע של יורדי גיהנם ולהכי לא חשיב להו. ובאמת גם בשם שְׁאוֹל ליכא משמעות על רע של גוף גיהנם.
גם בלאו הכי יש להעיר על תירוץ שלו כי בשם גיהנם איכא משמעות שהוא מורה על רע שיש בגוף גיהנם כדמפרש תלמודא ג' דגיהנם מורה שעמוקה היא מאוד והנה בסה"ק בֶּן יְהוֹיָדָע ישבתי בס"ד ישוב נכון לדקדוק זה.
מַאי דִּכְתִיב: "**לְכָל תַּכְלָה רָאִיתִי קֵץ, רְחָבָה מִצְוָתְךָ מְאֹד**". **דָּבָר זֶה אֲמָרוֹ דָּוִד וְלֹא פֵּרְשׁוֹ, אֲמָרוֹ אִיּוֹב וְלֹא פֵּרְשׁוֹ**. אף על גב דלמאן דאמר איוב מיועצי פרעה היה ולמאן דאמר איוב בימי יעקב היה ולמאן דאמר בימי המרגלים היה, ומשה רבינו ע"ה כתב את ספר איוב (בבא בתרא טו) עם כל זה הקדים את דוד מפני כי סדרן של כתובים תהלים קודם איוב, והטעם מפני שדוד הע"ה זכה למדרגה העליונה ברוח הקודש כנגד מה שזכה משה רבינו ע"ה מדרגה העליונה בנבואה.
ועוד נראה לי, דשיעור מדת התורה באמיתות לא השיגו כולם אלא כל אחד הראו לו מן השמים ברוח הנבואה שיעור בפני עצמו, ומה שראה זה לא ראה זה, וכל אחד הגיד אשר ראה, אך **דָּוִד** הע"ה לא פירש השיעור אשר ראה, וסתם הדבר מכל צד, ואיוב פירש מצד אחד וסתם מצד אחד לכך הזכירו אחר דוד הע"ה, והיינו כי דוד הע"ה אמר 'רְחָבָה מִצְוָתְךָ מְאֹד' (תהלים קיט, צו) ובדברים אלו לא נדע מה השיעור אשר נשים לה.
אבל **אִיּוֹב** אמר 'אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ וּרְחָבָה מִנִּי יָם' (איוב יא, ט) בזה ידענו שהיא גדולה מן הים והיבשה, ובדברים אלו פירש לנו דבר אחד, שלא נאמר שהיא שוה בגודלה עם יבשה והים או שמא היא קטנה מהם כי בפירוש אמר שהיא גדולה מהם, נמצא פירש מצד אחד וסתם מצד אחר, כי לא ידענו כמה היא גדולה מהם.
ואחר איוב זכר את **יְחֶזְקֵאל** הע"ה, דאף על גב דלא הודיע לנו גודלה בדקדוק, עם כל זה מתוך דבריו נוכל לשער מעלה מטה והוא כי אמר 'וַיִּפְרֹשׂ אוֹתָהּ לְפָנַי וְהִיא כְתוּבָה פָּנִים וְאָחוֹר' (יחזקאל ב, י) באומרו לפני שהוא מלה יתירה, בא ללמדנו השיעור שלה כשיעור שיוכל האדם לראות לפניו, דרך משל: סתם אדם יוכל לראות בקרקע לפניו משך אלפים אמות מכל מקום, כן אנחנו גבי התורה אלפים אמה מעלה ומטה. נמצא מדברי יחזקאל נוכל לידע שיעור מעלה מטה.
ואחר כך הביא דברי **זְכַרְיָה** שהוא הגיד שיעור גמור ושלם מדוקדק, שהוא ארבעים אמה על עשרים אמה שעולים שמונה מאות אמות מרובעות.

דף כא.

'קִינִים', **אֵלּוּ פּוּרְעָנוּתָם שֶׁל צַדִּיקִים בָּעוֹלָם הַזֶּה**. קשה, למאי אצטריך תלמודא לפרש סיום הכתוב ודי במה שהביא התחלת הכתוב (יחזקאל ב, י) 'וְהָיָה כְתוּבָה פָּנִים וְאָחוֹר'? ונראה לי בס"ד שהביא דרשה זו, כדי שלא תאמר מגילה זו שראה יחזקאל הע"ה אינו על התורה אלא על מגילת איכה שכתב ירמיה הע"ה, יען דהכי משמע מסיום הכתוב דאמר 'וְכָתוּב אֵלֶיהָ קִנִים וָהֶגֶה וָהִי' (יחזקאל ב, י) לכך הוצרך לפרש מילות אלו דקאי על שכר ועונש הצדיקים העוסקים בתורה ועל עונש הרשעים העוברים על התורה, ואם כן מגילה זו קאי על התורה אשר השכר והעונש רמוז בה.

ועדיין יש להבין למה מכנה פורענות של צדיקים בעולם הזה בשם 'קִנִים'? ונראה לי בס"ד דארז"ל (תענית כ.) טובה קללה שקלל אחיה השילוני לישראל מברכה שבירכם בלעם, דבלעם ברכם כארז שהוא קשה וחזק ואם תבא רוח חזקה ישבר ויושלך לארץ, אך הקנה רך אפילו אם יבואו כל רוחות שבעולם הוא הולך ובא עמהם ואינו נעקר ממקומו, וכן פורענות של צדיקים בעולם הזה דומה לקנה, שאין עוקרת אותם ח"ו, לכן כינה אותה בשם 'קִנִים' לשון קנה.

מה שאמרו 'וָהֶגֶה', **זוֹ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל צַדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא**, היינו הֶגֶה גימטריא [13] י"ג רמז לי"ג נהרות של אפרסמונא דכיא שהוא חלק המשובח שבשכר הצדיקים, וכנז' בגמרא גבי רבי אבהו.

וְכִי קָלַפְתָּ לָהּ, **כַּמָּה הַוְיָא**? **אַרְבַּעִין אוֹרֶךְ בְּעֶשְׂרִין רֹחַב**. נראה לי בס"ד למדנו במספר זה שהוא מספר **מך** [60] שיהיה האדם מך ושפל בתורה ואז תורתו מתקיימת בקרבו. גם יהיה מרכבה לשכינה כאשר אותיות מ"ך הנטפלים להשם של אלהי**כם** מאחריו הם מרכבה להשם, וגם הם יהיו קודש כן גם זה.

דף כא:

שֶׁמָּא תֹּאמַר: אָבַד סִבְרָם וּבָטַל סִכּוּיָם. צריך להבין מה ענין סִבְרָם וְסִכּוּיָם דנקיט ברשעים כאן? ועוד יש להבין באומרו: אֵלּוּ וְאֵלּוּ עֲתִידִים שֶׁיִּתְּנוּ רֵיחַ, אם הכונה שיעשו תשובה ונטהרים מעונותיהם זה תינח ברשעים אבל צדיקים ריחם טוב בלאו הכי ואיך אומר אלו ואלו יתנו לעתיד? ולפי דברי מהרש"א ז"ל שפירש היינו 'רֵיחַ שֶׁל תּוֹרָה' צריך להבין למה עסק התורה מכנהו בשם רֵיחַ?

ונראה לי בס"ד, דהמצות דומין לפירות, ועליהם נאמר 'אִמְרוּ צַדִּיק כִּי טוֹב כִּי פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ' (ישעיה ג, י) וכן הוא אומר 'וְיֹאמַר אָדָם אַךְ פְּרִי לַצַּדִּיק' (תהלים נח, יב)

והיינו: כי הפירות הנאתן באכילה, ואין הנאה אלא רק לאוכלן בלבד. שאם יש מאה בני אדם יושבין במסיבה והביאו לפניהם פירות, אין נהנה מהם אלא האוכלן ושאר המסובין שלא אכלו אין להם מן הפירות הנאה של כלום. וכן המצות אין מהם הנאה אלא לנפש העושה איתם בלבד.

אבל לימוד התורה ידמה להנאת הריח הטוב, שאם יושבים מאה אנשים במסיבה והביא אחד מוגמר וישב עמהם, או שפך מי ורדים עליו ועל בגדיו, כל המסובין שם נהנין מן הריח הטוב שאצל זה. וכן אם יושבים מאה בני אדם, וקם אחד מהם ודרש בדברי תורה, הכל נהנין מדברי תורה שלו, מה שאין כן אם אחד מהם לבדו לבש ציצית ותפילין אין נהנין היושבים מן המצוה ההיא.

וידוע דהשגת התורה מכונית בשם ראיה והבטה כמ"ש דוד הע"ה גַּל עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ (תהלים קיט, יח). ולזה אמר, **שָׁמָא תֹּאמַר** גם אחרי גמר טהרתם ותיקונם שראוים לבא בהיכל ה' הוא גן עדן שנקרא היכל ה', כיון **שָׁאֲבַד סְבָרָם** רוצה לומר: דעתם וסברתם, כי השכל והדעת נקרא סברה, אם כן **בָּטַל סְפוּיָן**? רוצה לומר: הבטתם וראייתם בתורה שלא ישיגו כלום מן התורה, דאם אין בינה אין תורה! לזה אמר, **תַּלְמוּד לוֹמַר**: "**הַדּוֹדָאִים נָתְנוּ רֵיחַ**", **אֵלּוּ וְאֵלּוּ עֲתִידִים שֶׁיִּתְּנוּ רֵיחַ**, כלומר: אעל פי שבגן עדן אין שם קיום מצות, עם כל זה יש שם תלמוד תורה והשגתה, שהצדיקים בעסקן בתורה בעולם הזה, הנה הם עוסקים בתורה בגן עדן ומשיגים שם דברי תורה יותר ממה שהשיגו בעולם הזה אלף ידות, שאם הם בטלים מן מעשה המצות בגן עדן אין בטלים מעסק התורה. ולכן גם אלו הרשעים אחר שנטהרו מטומאת עונותיהם ונכנסו לגן עדן, עוסקים בתורה ולומדים אותה. ולזה אמר: **אֵלּוּ וְאֵלּוּ**, רוצה לומר אותם שהם צדיקים מעיקרן, ואותם שהיו רשעים מעיקרן וחזרו בתשובה, עתידין אחר שיכנסו לגן עדן **שֶׁיִּתְּנוּ רֵיחַ**, רוצה לומר: שיעסקו בתורה שדומה להנאת הריח כאשר ביארנו.

ולכן דריש הכא גם כן, 'הַדּוֹדָאִים נָתְנוּ רֵיחַ' **אֵלּוּ בַּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא טָעֲמוּ טַעַם חֵטְא**, שעוסקים בתורה שהיא דמיון ריח הטוב בהבל שאין בו חטא. ודריש עם זה 'וְעַל פְּתָחֵינוּ כָּל מְגָדִים' **אֵלּוּ בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁמַּגְדִּידוֹת פִּתְחֵיהֶן לְבַעֲלֵיהֶם**, כי בחורי ישראל יתנו ריח התורה שיהיו חכמים בעסק התורה בזכות שאמותיהם היו מבדילין בין הטמא ובין הטהור בענין נדה ששומרים אותה כהלכתה ולכן יהיו הבנים חכמים ונבונים בתורה כמו שאמרו רז"ל.

אֵלּוּ מִצְוֹות קַלּוֹת וּמִצְוֹות חֲמוּרוֹת. קשה, קרא קאמר 'חֲדָשִׁים וְיָשָׁנִים' ואיך מפרש זה על 'קַלּוֹת וְחֲמוּרוֹת'? ונראה לי בס"ד, דמפרש יְשָׁנִים על ז' מצות בני נח, וְחֲדָשִׁים על מצות

שקבלו ישראל בסיני. לכן, לשבע מצות בני נח שקבלו כל העולם כולו עליהם קרי להו קַלּוֹת, שאין יצר הרע יכול להלחם בהם עם האדם להחטיאו, אבל מצות שקבלו בסיני קרי להו חֲמוּרוֹת, כי יצר הרע יכול להלחם עם האדם להעבירו עליהם באומרו אנוסים אתם בקבלה, והלא כל האומות לא רצו לקבל! ואם כן ימצא לו טענות לפתות האדם לפרוק מעליו עול מצות אלו. והוא על דרך שארז"ל (קידושין לא.) 'גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה'.

והקשה לו, **וְכִי תּוֹרָה, פְּעָמִים פְּעָמִים נִתְּנָה**? כלומר: איך אתה קורא לשבע מצות יְשֵׁנוֹת, דהא לגבי ישראל השבע הם כמו שאר מצות דלא נצטוו ישראל על השבע תחילה ואחר כך על שאר מצות, כדי שאתה קורא אותם לגבי דידהו אלו יְשֵׁנוֹת ואלו חֲדָשׁוֹת, דהתורה כולה שבכללה איכא שבע מצות לא ניתנה לישראל פְּעָמִים פְּעָמִים, רוצה לומר: בתחלה שבע מצות ואחר כך שאר מצות, אלא ניתנו להם כל המצות בסיני בבת אחת, ואם כן לגבי ישראל לא שייך למקרי להו אלו יְשֵׁנוֹת ואלו חֲדָשׁוֹת.

אֶלָּא, הַלָּלוּ דִּבְרֵי תוֹרָה, וְהַלָּלוּ דִּבְרֵי סוֹפְרִים. נראה חלק כבוד לדברי תורה למנקט להו ברישא ולא נקיט להו כסדר הכתוב, ברם על הכתוב עצמו יש לומר דהוה ליה למימר 'יְשָׁנִים גַּם חֲדָשִׁים' שהוא רוצה לומר לא מבעיא יְשָׁנִים שהם דברי תורה אלא גַּם חֲדָשִׁים שהם דברי סופרים אשמור אותם?

ונראה לי, לאו על חיוב השמירה נקטא מלת 'גַּם' אלא כונתה לומר שאינה שומרת המצות מיראת העונש אלא מאהבה ולכן אמרה לא מבעיא חֲדָשִׁים שהם דִּבְרֵי סוֹפְרִים אשר אתה לא צותני בהם להדיא, דליכא חשש יראת העונש כל כך מצדם, דודאי אני מקיימת אותם מאהבה, אלא אפילו הַיְשֵׁנִים שהם דִּבְרֵי תוֹרָה שצותני בהם להדיא, דאיכא יראת העונש טפי אם לא אקיים אותם, אפילו הכי אין אני מקיימת אותם אלא מאהבתך ולא מיראת העונש.

ונראה לזה כיון רש"י ז"ל בפירוש 'צְפַנְתִּי' שכתב: ושמרתי כל אלה לך לשמך, עד כאן, והכונה בשביל אהבתך לשם שמים ולא מיראת העונש שהוא נוגע לגוף האדם שמתכוין לטובת עצמו שלא יהיה נזוק.

וְיוֹתֵר מַהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ'. בְּנִי, הִזָּהֵר בְּדִבְרֵי סוֹפְרִים יוֹתֵר מִדִּבְרֵי תוֹרָה. נראה לי בס"ד, כי 'מה' כינוי לתורה כמו שכתוב בקהילת יעקב ז"ל, גם כתב שם 'מה' רומז לשלשה שמות י"ה שהם חכמה ובינה, ולכן אמר משה רבינו ע"ה 'וְנַחְנוּ מָה' (שמות טז, ז) שהם בחינת חו"ב [חכמה ובינה], עיין שם. והענין הוא פירשתי בס"ד כי התורה מכונית בשם חכמה ומכונית בשם בינה, ולכן דרשו (שבת קד.) 'אלף

בית' אלף חכמה אלף בינה, ולכן נקראת אוריין תליתאי (שם פח.) שמכונית באותיות 'מה' שהם משולשין במספר שלשה שמות י"ה.

ובזה יובן, מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ (תהלים לא, כ) פירוש: **מָה** - התורה, היא **רַב טוּבְךָ** שנקראת טוב, '**אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ**' שצפנת בה כמה דברים יקרים בשביל יראיך אלו ישראל, כי צפן השי"ת כמה דברים כדי שלא יהיו נודעים אלא לישראל.

ולכן ארז"ל (יבמות סא.) 'אַתֶּם קְרוּיִים אָדָם וְאֵין הָעַכּוּ"ם קְרוּיִים אָדָם' יען כי ישראל שקבלו התורה שנקראת 'מה' קרויים אָדָם [45] שמספרו 'מה' מה שאין כן העכו"ם שלא קבלו התורה. ולכן ישראל קרויים 'עַם חָכָם וְנָבוֹן' דכתיב 'וְאָמְרוּ רַק עַם חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה' (דברים ד, ו) שקבלו התורה שנקראת חכמה ונקראת בינה הרמוזים בשם י"ה שרמוז באותיות מ"ה ובאותיות אָדָם.

ובזה יובן הטעם שנקראת התורה **טוֹב** שהוא **בּוֹ ט**', והיינו: כי מספר ט' במספר הקדמיי אבג"ד הוזח"ט עולה מ"ה [א+ב+ג+ד+...+ט= 45] ובזה יובן הטעם שהתורה נקראת מַיִם דכתיב 'הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם' (ישעיה נה, א) כי מספר **מַיִם** [90] אם תחלקנו לשתים יהיה אותיות **מה מה**, והם: מה אחד כינוי לתורה שבכתב, ומה אחד כינוי לתורה שבעל פה.

ובזה פירשתי בס"ד 'כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה' (תהלים א, ב) והיינו: '**תּוֹרַת ה**'' זו תורה שבכתב, '**וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה**' תורה שבעל פה. ולכן אמר בה '**יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה**' כי בתורה שבעל פה הוגין בה בימים ובלילות, מה שאין כן תורה שבכתב אין הוגין בה אלא בימים, '**וְהָיָה**' זה הלומד תורה שבכתב ותורה שבעל פה, '**כְּעֵץ שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי מָיִם**' פירוש: שני חלקים של מספר מים, שהם ב' פעמים מ"ה, שזו נקראת בשם מה וזו גם כן נקראת בשם מה כאמור.

ולכן בזכות לימוד תורה שבכתב ושבעל פי שהם מ"ה ומ"ה תסתלק המגפה שנקראת מְהוּמָה מעל ישראל ותתהפך על העכו"ם אויבי ישראל, דארז"ל במכילתא בפסוק 'וּבָרַקִּים רָב וַיְהֻמֵּם' (תהלים יח, טו) אין המהמה אלא מגפה, כמה דאת אמר 'וְהָמָם מְהוּמָה גְּדֹלָה' (דברים ז, כג) עיין שם. וזהו בזכות התורה שבכתב ושבעל פה שהם מ"ה ומ"ה תסתלק המהומה מעל ישראל ותחול על העכו"ם אויבי ישראל.

ולכן בזכות התורה תהיה הגאולה שמספרה מ"ה, ותלויה גם כן באחדות הלב, ולכן 'לֵב אֶחָד' [45] עולה מ"ה כמספר 'גְּאוּלָה' [45]. ולזה אמר (יחזקאל טז, יג) '**וַתִּיפִי בִּמְאֹד מְאֹד**' מה ומה - תורה שבכתב ושבעל פה, ועל ידי זה '**תִּצְלְחִי לִמְלוּכָה**' שיבא מלך המשיח בב"א. והנה תורה שבכתב הנקראת 'מה' הוא הכתוב בחמשה חומשי תורה על ידי משה רבינו ע"ה. ותורה שבעל פה הנקראת מה היא מה שנמסר למשה רבינו ע"ה בעל פה, והיא

הקבלה והמסורת שאמר עליה התנא בריש אבות (משנה אבות א, א) משֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי וּמְסָרָהּ לִיהוֹשֻׁעַ וכו'. אך דִּבְרֵי סוֹפְרִים דנקיט הכא, הוא מה שהוסיפו רז"ל בכל דור ודור מצות על הכתוב בתורה שבכתב שתיקנום להיות גדרים וסייגים, דעל זאת ניתן להם רשות מאת השי"ת בפסוק 'וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי' (ויקרא יח, ל) דהכונה היא לומר עשו משמרת למשמרתי, וכל זה הוא יתרון ותוספת על תורה שבכתב. ועוד יש לכם יתרון ותוספת על תורה שבעל פה שהיא הקבלה והמסורת שמסר מרע"ה בעל פה, והוא מה שהוסיפו טעמים ואסמכתות ודרשות אשר חידשו בחכמתם ובינתם אשר חלק השי"ת להם.

ולזה אמר **וְיוֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר**, פירוש אותם דִּבְרֵי סוֹפְרִים שהם יתרון ותוספת על 'מה מה' שהם שבכתב ושבעל פה שרמוזים בתיבת '**מֵהֵמָּה**' בְּנִי הִזָּהֵר בהם לשומרם ולא תעבור על דבריהם. ואל תאמר, מאחר שהם נתחדשו ונעשו מן החכמים שהם בני אדם כמונו אין אני חושש להם, כי הלא תדע שהשי"ת פליג להו יקרא סגי, שדברי תורה יש בהם עשה ולא תעשה וכן 'דברי סופרים כל העובר עליהם חייב מיתה' (ברכות ד:) ולכן הזהר בהם.

ואמר עוד **שָׁמָּא תֹּאמַר: אִם יֵשׁ בָּהֶן מַמָּשׁ, מִפְּנֵי מַה לֹּא נִכְתְּבוּ**? פירוש: כל מצוה שבתורה הן עשה הן לא תעשה יש לה שורש למעלה בספירות הקודש ועולמות הקדושים, ועל ידי כך האדם בורא בקיומם אור חדש, ואם אלו גם כן יש להם כן, מִפְּנֵי מַה לֹּא נִכְתְּבוּ כשאר מצות דאורייתא? והשיב: **אָמַר קְרָא**: '**עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ**' (קהלת יב, יב).

יש להקשות, לפי המסקנא שדרש רבא כָּל הַלּוֹהֵג בָּהֶן טוֹעֵם בָּהֶן טַעַם בָּשָׂר, מה שייכות יש לזה למאמר שָׁמָּא תֹּאמַר אִם יֵשׁ בָּהֶן מַמָּשׁ וכו'? ונראה לי הכונה שנותן טעם למה לא נכתבו? ואמר: חדא, עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ, ועוד לַהַג הַרְבֵּה יְגִיעַת בָּשָׂר, כָּל הַלּוֹהֵג בָּהֶם כַּמָּה פְּעָמִים טוֹעֵם טַעַם בָּשָׂר, דהיינו שנתחדש אצלו חדושי תורה שלא הרגיש בהם בתחילה.

ומה שאמר '**טַעַם בָּשָׂר**' עיין בסה"ק בֶּן יְהוֹיָדָע מ"ש בזה כמה דרכים. ועוד נראה לי בס"ד, אשתו של אדם נקראת 'בָּשָׂר' כמו שאמרו רז"ל: אין בשרו אלא אשתו וכו'. וידוע, כמו שהאדם מקיים פריה ורביה באשתו הגשמית שנקראת בשרו, כן מקיים פריה ורביה מאשתו הרוחנית שהיא התורה, וכמו שנהנה מזו כן נהנה מזו, לזה אמר: כָּל הַלּוֹהֵג בָּהֶם טוֹעֵם טַעַם בָּשָׂר. ולפי דברי רבינו האר"י ז"ל (שער הליקוטים ריש פ' בראשית) שכתב טעם

למה שאמרו רז"ל (פסחים מט:) 'עַם הָאָרֶץ אָסוּר לֶאֱכֹל בָּשָׂר' שפיר יבא פשט המאמר הזה דְּהַלּוֹהֵג בָּהֶם טוֹעֵם טַעַם בָּשָׂר.

"**שָׁם אֶתֵּן אֶת דֹּדַי לָךְ**", **שָׁאֲרָאֲךְ [כְּבוֹדִי וּגְדֻלַּת] שֶׁבַח בָּנַי וּבְנוֹתַי**. יש להקשות היכא רמיזה בקרא בנים ובנות? ונראה לי בס"ד דאמר (שיר השירים ז, יג) 'אֶתֵּן אֶת דֹּדַי לָךְ' דידוע דהזכר בחסד יד ימין והנקבה בגבורה יד שמאל, ולזה אמר אֶתֵּן אֶת דֹּדַי לָךְ 'דו די' והיינו דו רוצה לומר שתים, כמו טָב לְמֵיתַב טַן דּוּ, והיינו שני יד שהם בנים ובנות, כי הבנים יד ימין והבנות יד שמאל.

ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש, **בָּנַי** בעלי תורה שעושין תיקון ברוח שהוא דכורא, דכתיב (תהלים ב, ז) אֲסַפְּרָה אֶל חֹק ה' אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה, **וּבְנוֹתַי** בעלי מצות אשר מתקנים בנפש שהיא בחינת נוקבא, ולכן גם הם יקראו בנות, עד כאן דבריו נר"ו.

שֶׁיֵּשׁ לִדְרֹשׁ עַל כָּל קוֹץ וָקוֹץ תִּלֵּי תִּלֵּים שֶׁל הֲלָכוֹת. נראה לי בס"ד ארז"ל הקב"ה משבח את ישראל בתואר 'אֶחָד' שאומר עליהם (שמואל ב' ז, כג) 'גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ' וישראל משבחים להקב"ה באחד דכתיב (דברים ו, ד) 'ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד' וכמו שנאמר בגמרא (ברכות ו.) 'אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, גם אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם' ואם יחטאו בעבודה זרה אין ראויים לשבח להקב"ה בתואר אֶחָד, מאחר כי הלכו אחר אל אחר, וגם הקב"ה אין קורא אותם גּוֹי אֶחָד אלא גּוֹי אַחֵר ברי"ש, וידוע בין אות דל"ת לבין אות רי"ש יש הפרש בקוץ, כי בדל"ת יש קוץ וברי"ש לא יש קוץ, וכמו שאמרו המפרשים ז"ל על פסוק 'וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ' וכאן קאמר **עַל כָּל קוֹץ וָקוֹץ**, דהיינו קוץ של דלי"ת דאחד של הקב"ה וקוץ של דל"ת דאחד של ישראל יש לרמוז בו **תִּלֵּי תִּלִּים שֶׁל הֲלָכוֹת** בסודות, כי גם הסודות נקראים הלכות, וכמו שנאמר בזוהר הקדוש במעשה דרבי אליעזר בן הורקנוס עם רבי עקיבה. ומה שאמר לשון **תִּלֵּי תִּלִּים** מפני כי מילוי של אות דל"ת הוא ת"ל, וזהו קְוָצוֹתָיו הם קוצין של הדלתין תל תלים.

דף כט:

וּבְקֻשׁוּ עָלָיו חֲבֵרָיו רַחֲמִים וְחָיָה, מִפְּנֵי שֶׁהַשָּׁעָה צְרִיכָה לְכָךְ. נראה לי בס"ד דודאי המקטרגים והקליפות אויבי ישראל שונאין את רבי חנינא בן דוסא, וכיון שראו שהביא עצמו לידי סכנה בידים איך הצילו אותו החכמים על ידי תפלה לרפאתו, כי ודאי היה להם פתחון פה לומר שיש לו דין מאבד עצמו ח"ו? ואמר הצילו אותן בטענה זו שאמרו ראה שהדור חייב ויש על ישראל קטרוג דראוי לבא עליהם גזרות קשות ורעות, והוא סכן עצמו להיות מזבח כפרה בעדם ואין עליו אשמה, ואמרו **צְרִיכָה לְכָךְ**, על דרך מה

שאמר רז"ל (מנחות כט:) על מיתת רבי עקיבה שאמר הקב"ה למשה רבינו ע"ה שתוק, כך עלה במחשבה, ופירש רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות בתיבת 'כך' רמז על זווג עליון וזווג תחתון שעשה רבי עקיבה על ידי שמסר עצמו למיתה בעבור קדוש השם.

דף מג:

תַּנְיָא: שְׁפוֹפֶרֶת הָיְתָה לוֹ לְרַבָּן גַּמְלִיאֵל, שֶׁהָיָה מַבִּיט וְצוֹפֶה בָּהּ אַלְפַּיִם אַמָּה בַּיָּבָשָׁה, וּכְנֶגְדָּהּ אַלְפַּיִם אַמָּה בַּיָּם. נראה שְׁפוֹפֶרֶת זו עשויה כמו כלי שקורין דרבי"ן שהוא שני כלים חלולים מונחים זה תוך זה, אחד רחב ואחד דק, ויש חתיכה אחת קטנה מקפת וסובבת לשתי הכלים האלה, והאדם מסבב חתיכה זו בידיו, ואז נמתח ונמשך כלי הארוך מעל כלי הדק העומד בקרבו ומתראה כלי הדק יוכל מה שהאדם מגלגל חתיכה זו הסובבת על הדרבי"ן מבחוץ יותר יוצא ומתראה כלי הדק יותר, וזו השפופרת של רבן גמליאל היתה מתוקנת באופן זה, אך היה רשום על כלי הדק הפנימי נמראש השנה שאם על ידי הסיבוב נראית ונגלית נמרה אחת אז צופה בה משוי אלפים אמה, ואם נגלית עד נמרה שנית צופה בה ב' אלפים ות"ק אמה, ואם נראית נמרה שלישית צופה יותר, וכן על זה הדרך, והיתה אצלו כדי למדוד בה תחומי שבת ושאר עניינים.

דף נב.

אָמַר לוֹ: הַדְרֵי בִּי. פירש רש"י 'לא אוסיף עוד' הנה מתשובתו משמע שהיה דרכו בכך לדבר כיוצא בזה והתנחם על מנהגו.

ונראה לי אפשר שהיה לו מדה שאינו חושש ומקפיד כל כך על דבורו להיות נזהר לדבר בדרך כבוד כנגד גדולים, ולכך גם כנגד כבודה של תורה שנה לדבר קשה, דהא מצינו ביומא (יומא כב:) בן שנה שאול במלכו, אמר רב הונא כבן שנה שלא טעם טעם חטא, מתקיף לה רב נחמן בר יצחק ואימא כבן שנה שמלוכלך בטיט ובצואה? אחויאו ליה לרב נחמן סיוטא בחלמיה, פירש רש"י מלאכי פחד מבהלים אותו, אמר נענתי לכם עצמות שאול וכו' עיין שם. וידוע כי רב נחמן סתם הנזכר בגמרא הוא רב נחמן בר יצחק, ועיין בסה"ד, ועוד מצינו במגילה (מגילה כח:) ההוא דהוה תני הילכתא סיפרא וספרי ותוספתא ושכיב אתו אמר לו לרב ליספדיה מר אמר היכי ניספדיה הי צנא דמלא ספרי דחסר, פירש רש"י במאי אספדיה אינו אלא כמו סל מלא ספרים ואין מבין מה שבתיכם עיין שם, נמצא היה דרכו לדבר קשות ואינו מדקדק כל כך לדבר בכבוד, ולכן עתה שדבר קשות כנגד כבוד שמואל מארי דהאי שמעתתא באומרו לאו מעליא האי שמעתתא, וגם

דבר זה קשה כנגד כבוד תורה והוכיחו רבא בדבר זה, אמר **הַדְרִי בִּי** ממדה זו שהייתי רגיל בה, ומכאן ולהבא אדקדק לדבר בכבוד כנגד גדולים.

דף נג:

מַאי גַּוְון טַלִּיתָךְ? **אָמַר לְהוּ: כַּתְּרֵדִין עֲלֵי אֲדָמָה**. נראה לי בס"ד נכתב זה בתלמוד לרמוז בו ענין יקר, דידוע ש"ך ופ"ר הם שורש כל הדינין ועולים מספר ת"ר. גם ק"ך צרופי אלהים שהם דינים יש בהם ת"ר אותיות, וידוע כי הדינין מתמתקים ונתקנים על ידי אור החכמה שהוא שם הוי"ה בנקוד פת"ח שעולה עם נקודותיו חמשים, וידוע שיש י"ב הויו"ת בי"ב פרצופי חכמה, אם כן המה מספר ת"ר, ובזה מתמתקים ונתקנים ת"ר דינים הנזכר גם מקור החכמה העליונה עולה ת"ר.

והנה אור החכמה הנזכר שהוא מספר ת"ר רמוז באותיות המלוי של **אֲדָמָה** כזה, **אל"ף דל"ת מי"ם** ה"י [600], דידוע אות מ' במלואה תתמלא במ"ם בלא יו"ד, אך לפעמים תתמלא במי"ם ביו"ד, וכמו שכתוב בדברי רבינו האר"י ז"ל, נמצא אור החכמה רמוז במלוי אותיות אֲדָמָה, בסוד (משלי ג, יט) הֲ' בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ.

והנה טלית שהוא 'חלוקא דרבנן' רומז לסיגול תורה ומצות שבהם האדם מתקן וממתק ת"ר דינין על ידי הארת אור החכמה העליונה הנזכר, וזהו שאמרו **מַאי גַּוְון טַלִּיתָךְ**? רמז לפועל הטוב היוצא מן הטלית שהוא רמז לסיגול תורה ומצות, והשיב **כְּתַרְדִין** עֲלֵי אֲדָמָה, תחלק תיבת תרדין לשתים וקרי בה 'ת"ר דין' **עֲלֵי אֲדָמָה** שיתמתקו ויתוקנו במקור החכמה העליונה הרמוזה במלוי אֲדָמָה כאמור.

ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש, דידוע טלית גדול ביצירה, גם ידוע דהמצות הם תיקון העשיה, והאדם על ידי המצות עושה לו מן העשיה, ועסק התורה הוא תיקון היצירה, והעוסק בתורה עושה לו מן היצירה, וכתב מ"א ז"ל דקו הירוק הוא בחינת התפארת שמקנן ביצירה, וזהו שאמרו **מַאי גַּוְון טַלִּיתָךְ**? פירוש ששאלו אותו אם הוא בעל תורה שטליתו מיצירה, או בעל מצות שטליתו מעשיה, והשיב **כְּתַרְדִין** עֲלֵי אֲדָמָה, פירש רש"י תרדין הוא ירק, רמז לתפארת סוד היצירה, **עֲלֵי אֲדָמָה** המלכות שהוא סוד העשיה, ורמז להם שהוא בעל תורה שטליתו מעולם היצירה עד כאן דבריו נר"ו:

עֲשׂוּ לִי שׂוֹר מִשְׁפָּט, בְּטוּר מִסְכֵּן. פירש רש"י שבקש לאכול תרדין בחרדל. וצריך להבין למה ידבר דברים אלו בלשון חכמה, יאמר בפירוש שיביאו לו לאכול תרדין בחרדל?

ונראה לי בס"ד כי הוא היה חסיד גדול ואינו אוכל בשר בחול כי אם ירקות בלבד דהיינו תרדין בחרדל וכיוצא בו ולא רצה שיבינו התלמידים וכל בני אדם שיושבים שם דמאכלו

ירקות בלבד, לכך מבקש זה ברמז בדברי חכמה.

ואמר עוד **כַּד הֲוָה שָׁאֵיל בְּאוּשְׁפִּיזָא, אָמַר הָכִי: 'גְּבַר פּוּם דִּין חַי? מַה זּוֹ טוֹבָה יֵשׁ'** פירוש כששואל בעירו מאיזה אורת על אושפיזא שלו לדעת שלומו ואינו רוצה שיבינו השומעים שאיש פלוני היה אושפיזא שלו כדי שלא יקפצו עליו דכתיב (משלי כז, יד) מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ וכו', לכך אינו מזכיר שם אושפיזא אלא ברמז.

ומה שאמר **מַה זּוֹ** יתכן ששמע שאושפיזא שלו נסע לאיזה מקום או היה לו עסק אחד, והוא שואל מה זו הנסיעה או מה זה העסק אם יש לו טובה בזה. ולכן אומר **מַה זּוֹ** ששמעתי עליו אם יש טובה אליו בזה? והיושבים אינם מבינים על מי מדבר אך זה ששואל אותו הוא מבין ברמזיו ואומר כן.

הַצְּפִינֵנוּ, הֵיכָן רַבִּי אִלְעַאי צָפוּן. פירוש מבקשים ממנו שיגיד להם על רבי אלעאי היכן הוא ורוצים שיגיד להם דרך חידה ורמז שיהיו דבריו צפונים ומכוסים שצריך להם פתרון, ורצונם שיתחכמו ויתחדדו באלה הדברים שמדבר בדרך חידה.

עָלַץ בְּנַעֲרָה אַהֲרוֹנִית, אַחֲרוֹנִית, עֲרָנִית וְהִנְעִירַתּוּ. למאן דאמר 'מַסֶּכְתָּא' נראה בס"ד הכי פירושן של דברים למסכתא חדשה שלא למד עדיין קורא אותה בשם **נַעֲרָה**, ואומרו **אַהֲרוֹנִית** כי היא מסדר קדשים שהוא עסק הכהנים בני אהרן, ואומרו **אַחֲרוֹנִית** על סיום המסכתא שאתמול עשו לה סיום בלילה, ולכך עלץ שעשה לה סעודת משתה ושמחה, וגם היה לימודה בלילה, **עֲרָנִית** שעשו פלפול ארוך בסיום המסכתא והפלפול חשוב **שֶׁהֵעִיר** לב הדרשן באותם הדברים והעיר לב השומעין, ולכך עבר כל הלילה בלתי שינה והוצרך לישן ביום ולא בא לבית המדרש.

מִימַי לֹא נִצְחַנִי אָדָם, אֶלָּא אִשָּׁה, תִּינוֹק וְתִינֹקֶת. יש לדקדק כיון דמסדר התלמוד סידר מעשה התינוק אחר מעשה התנוקת, אם כן שמע מינה דקיימא לן לתלמודא דעובדא דתינוק הוה קודם התנוקת, ואם כן למה נקיט רבי יהושע בן חנניא תינוק קודם? ונראה לי בס"ד דתנוקת זלזלה בו ולא נהגה כשורת דרך ארץ שאמרה לו 'לִסְטִים שֶׁכְּמוֹתְךָ כְּבָשׁוּהָ' לכך הזכירה באחרונה.

פַּעַם רִאשׁוֹנָה סָעַדְתִּי וְלֹא שִׁיַּרְתִּי כְּלוּם. קשה היתכן שנעלם מן רבי יהושע בן חנניא דבר זה שאמרו חכמים משיירין פאה בקערה? ונראה לי בס"ד, נתכוון לעשות קורת רוח לבעלת הבית שתדע שהתבשיל ערב לו דאכלו כולו ולא שייר כנהוג, וראה טוב לצורך השעה שיהיה לה קורת רוח.

ונראה לי אלו הפולין לא היו עיקר הסעודה כי עיקר הסעודה היה תבשיל של בשר ובזה ודאי היה משייר בקערה, אך פולין אלו מותרות הן, מביאים אותם קודם התבשיל ומניחין

בהם דבר חמוץ כמו נומ"י וכו' ואוכלים אותם קודם התבשיל כדי לעורר תאות האכילה, ובאלו כיון דאינם עיקר לא שייר כלום, אך האשה טענה עליו אף על פי כן צריך לשייר בקערה של הפולין בשביל השמש משום דהפולין מביאים בתחלה ועיניו מצפות על המוקדם, ואמרו בגמרא (כתובות סא.) 'מר קדים ספי משתעי אליהו זכור לטוב בהדיה'.

בְּנִי, לֹא כָּךְ אָמַרְתָּ לִי: זוֹ קְצָרָה. יש להקשות כיון שאמר לו קְצָרָה וַאֲרֻכָּה במה טעה? ויש לומר כי העיר היה לה פתח בחומה הצפונית ופתח בחומה הדרומית זה כנגד זה, ויש שני שבילין אחת לכאן ואחת לכאן והוא בא בדרך כנגד צד המזרח ושם היו השני שבילין לכאן ולכאן, וכשאמר לו על שביל האחת **זוֹ קְצָרָה וַאֲרֻכָּה** הבין זוֹ קְצָרָה מבחוץ שתגיע לפתח שבצד צפון במהרה, אך אחר שתכנס לעיר עד שתגיע למקום הישוב של הבתים אֲרֻכָּה, והוא חשב קרי לה אֲרֻכָּה לגבי שיעור הקוצר אשר מבחוץ, ולכך הלך בדרך זו וראה שבפנים ארוכה מאד מחמת הגינות ופרדסים וצריך לו מהלך הרבה עד שיגיע לבתי הישוב, ועתה הרגיש שטעה בדברי התנוק לחשוב ארוכה בערך הקצרה, דבאמת לא בערכין קאי התינוק ואף על גב דעתה הבין דבריו, עם כל זה רצה להקשות לו על דבריו לראות מה ישיב? אם ישיב דברים קצרים ונכונים?

והתינוק היה חכם והשיב לו בלשון קב ונקי שאמר לו **וְלֹא אָמַרְתִּי לְךָ קְצָרָה וַאֲרֻכָּה**?!, פירוש דהרגיש התינוק בטעות הכונה שהיה אצל רבי יהושע בן חנניא, והשיב אם כונתי היא כאשר חשבת הייתי אומר לך 'זוֹ קְצָרָה וְזוֹ אֲרֻכָּה' ולמה אמרתי לך 'זוֹ קְצָרָה וַאֲרֻכָּה' דמה לי לחלק הדרך חלק שבחוץ לחוד, וחלק של בפנים לחוד כאשר חשבת?

או יובן בס"ד, רבי יהושע בן חנניא חשב שאמר לו **זוֹ קְצָרָה** בהילוך, אך **אֲרֻכָּה** מצד הטורח שאי אפשר להתהלך בה במישרים, כי יהיה לו עכובים מצד אמות המים העוברים בתוך הדרך וגם יש בה כמה שוחות וגומות וגבשישיות שהם מעכבים המהלך, וזו **אֲרֻכָּה** בהילוך, אך **קְצָרָה** בטורח, כי ההולך יתהלך במישרים, ואחר שהלך ולא מצא כן הבין כונת התינוק, ועם כל זה הקשה לו על דבריו לראות מה בפיו לשמוע שיחו וניבו, כי **החכם ניכר מנועם לשונו**.

לֹא כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: אַל תַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה. קשא היה לו להשיב דברים שאמרתי אינם נחשבים הרבה לגבי אשה שדעתה קצרה וצריך לה הרחבת לשון עד שתבין הדבר על מתכונתו?

ונראה לי בס"ד היא הרגישה שישיב לה כן, על כן אמרה לו היה לדקדק בדברי חכמים שאמרו 'אַל תַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה' בה"א הידיעה, ולא אמרו עִם אִשָּׁה כדי לרמוז דודאי

האשה צריך לה רבוי כדי שתבין אך עִם 'הָאִשָּׁה' הידועה שהיא חכמנית ומבנת אל תרבה דברים, כי אין צורך לה ברבוי דברים, ואני אשה חכמנית למה הרבת עמי דברים.

דף נד.

תַּלְמִיד אֶחָד הָיָה לוֹ לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב, שֶׁהָיָה שׁוֹנֶה בְּלַחַשׁ. קשא לימא תלמיד אחד בסתם, ולמה פירש לרבי אליעזר בן יעקב? ונראה לי בס"ד, דאמרו רז"ל 'משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי' שהיה נוהג לשנות בלשון קצר, וגם לשון צח דדייק לישנא, וידוע כפי הטבע לשון קצר לא ישתכח כל כך כמו לשון ארוך, ועוד גם כן כל לשון צח לא ישתכח, כי כיון שהוא לשון צח עושין לי סימנים ולא ישתכח, וכמו שנאמר בגמרא לעיל (נג.) 'אָמַר רַב יְהוּדָה, אָמַר רַב: בְּנֵי יְהוּדָה שֶׁהִקְפִּידוּ עַל לְשׁוֹנָם, נִתְקַיְּמָה תּוֹרָתָן בְּיָדָן' ומפורש הטעם בגמרא מתוך שהקפידו על לשונם דהוו דַּיְקֵי לִישְׁנָא, וּמַתְנְחֵי לְהוּ סִימָנֵי, ולכך נִתְקַיֵּם תַּלְמוּדָן בְּיָדָן. לכן הודיע אותנו שהיה תלמיד רבי אליעזר בן יעקב שהיה לשונו קצר וצח, ששני דברים אלו שומרים את התלמיד מן השכחה דמסתמא הוא קבל תלמודו מרבו בלשון קצר, ועם כל זה כיון דהוה גריס בלחישה שכח תלמודו.

אי נמי הכי קא משמע לן בזה, דבשביל שהיה תלמיד רבי אליעזר בן יעקב שקבל תלמודו ממנו בלשון קצר וצח הועיל לו שיתקיים תלמודו בידו שלש שנים, ואם לא הוה תלמיד רבי אליעזר בן יעקב לא היה מתקיים תלמודו בידו אפילו שנה אחת!

תַּלְמִיד אֶחָד הָיָה לוֹ לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב שָׁנִּתְחַיֵּב שְׂרֵפָה לַמָּקוֹם, אָמְרוּ: הַנִּיחוּ לוֹ, שֶׁאָדָם גָּדוֹל שִׁמֵּשׁ. קשא מה שייכות למאמר זה כאן? ונראה לי בס"ד אחר שהביא ברייתא דאותו תלמיד ששכח תלמודו בא מסדר התלמוד להודיענו בירור הדבר הזה דמה ששכח תלמודו הוה מסיבת דגריס בלחישא, ולא תימא דילמא רבו לא היה מסביר לו פנים בלימודו ולא היה חוזר עמו ההלכה כמה פעמים לפי שיעור הצריך לו, כי יש תלמיד שצריך לשנות לו ד' פעמים ויש ששה פעמים, ויש יותר, לכך הביא ברייתא זו דקאמר **תַּלְמִיד אֶחָד נִתְחַיֵּב שְׂרֵפָה** ופטרוהו בשביל ששמש את רבי אליעזר בן יעקב, דמוכח דרבי אליעזר בן יעקב היה נוהג בלימוד התלמידים כדת וכהלכה כל אחד לפי מה שהוא, דאם לא כן לא היה ראוי לפטור אותו תלמיד בעבור ששמש אותו כהלכה, ולא היו אומרים הַנִּיחוּ לוֹ, שֶׁשִּׁמֵּשׁ אָדָם גָּדוֹל, כי אדרבה היה יוצא עליו קטרוג מצד התלמידים. **הַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְאֵין לוֹ לְוָיָה, יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ".** נראה לי בס"ד על פי מה שאמר רז"ל (ברכות לא.) אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה, ופרשו רבני אשכנז ז"ל [הגר"א בדברי אליהו ברכות דף לא] שיש שם קדוש הרמוז בסופי

תיבות (תהלים צא, יא) 'כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ' והוא שם **יוה"ך** והוא מסוגל לשמירת הדרך, וזה השם רמוז בראשי תיבות של הלכה אחת, והיא דקיימא לן יָחִיד וְרַבִּים הֲלָכָה כְּרַבִּים, וראשי תיבות שלה **יוה"ך**, וזהו שאמרו 'יפטר מתוך דבר הלכה' שיאמר לו הלכה זו של 'יָחִיד וְרַבִּים הֲלָכָה כְּרַבִּים' ויכוין כשאומר אותה בשם זה של יוה"ך, ותרתי קא עביד בזה, עד כאן דבריהם.

ואמרתי דבר זה נרמז בשם לְוָיָה עצמה, כי לויה הוא ענין לווי וחיבור, כן האומר הלכה זו של 'יָחִיד וְרַבִּים הֲלָכָה כְּרַבִּים' הוא מחבר ומלוה שם הקדוש של שמירת הדרך עם דברי תורה. והנה שם זה מספרו מ"א והתורה נקראת 'טוב' שמספרו י"ז הרי בצירוף שניהם יש מספר **חֵן** [יוה"ך 41 + טוב 17 = חֵן 58].

וזהו שאמר **הַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְאֵין לוֹ לְוָיָה** של בני אדם **יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה**, רמזו על תורה זו שהיא הלכה המתלוה עמה שם הקדוש של שמירת הדרך שנאמר **כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ**, רמז בתיבת חֵן על חיבור שם של שמירת הדרך הנזכר עם דברי תורה הנקראים טוב.

אֵימָתַי דִּבְרֵי תּוֹרָה נְעִימִים? "**כִּי תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ**" "**וְאֵימָתַי** "**תִּשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ**"? **בְּשָׁעָה שֶׁ**"**יִּכֹּנוּ יַחְדָּו עַל שְׂפָתֶיךָ**". יש להקשות למה בבטן אמר בְּבִטְנֶךָ, ובשפה אמר על שְׂפָתֶיךָ ולא אמר בִּשְׂפָתֶיךָ?

ונראה לי בס"ד כי אין האדם יוצא ידי חובתו בחיוב עסק התורה אלא אם כן יעשה לה עתים קיימים שיקבע עתים לתורה עת ביום ועת בלילה יתד שלא ימוט, אף על פי שבא לו כל עסק הכרחי שבעולם, לא יבטל עת קביעותו, ואז בזה יוצא ידי חובתו, אף על פי שרוב שעות היום אינו עוסק בתורה, דהכי קיימא לן (כתובות טו.) 'כל קבוע כמחצה על מחצה דמי', ולכן תחלת דינו שואלין אותו קָבַעְתָּ עִתִּים לַתּוֹרָה? (שבת לא.).

ודבר זה רמוז בתוך אותיות **בָּטָן** במילואם כזה, **בי"ת טי"ת נו"ן** המילוי עולה מספר **עִתּוֹת** [876], שאם תניח מספר שני היודי"ן על נו"ן יהיה אות ע', ואז המילוי יהיה 'עִתּוֹת' ממש. ולכן אמר **אֵימָתַי דִּבְרֵי תּוֹרָה נְעִימִים** לפני הקב"ה? **כִּי תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ**, ב' של בְּבִטְנֶךָ משמשת במקום תוך, כמו שאמרו בעלי הדקדוק בשמושי הבי"ת, כמו (אסתר ו, ד) 'מִי בֶחָצֵר וְהָמָן בָּא', רוצה לומר תעשה עתות קבועים דאם אינם קבועים אין נחשבים עתות! ואמר **יִּכֹּנוּ יַחְדָּו עַל שְׂפָתֶיךָ**, כי למעלה מן אותיות 'שפה' יש אותיות 'רעל' דרך לרמוז שהאדם צריך ללמוד תורה ברעדה, כמו שאמרו חז"ל (ברכות ל:) על פסוק (תהלים ב, יא) 'וְגִילוּ בִּרְעָדָה', במקום גילה שם תהא רעדה, גילה זו תורה ולכן אמרו בגמרא (שבת ל:) על רבא, בתחלה אמר מלתא דבדחותא ובדחי רבנן ואחר כך יתיב באימתא ופתח בשמעתתא, וכמו שאמרנו בסה"ק בֶּן יְהוֹיָדָע בזה.

ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש, מָתַי תִּשְׁמְרֵם? בזמן שֶׁיִּכֹּנוֹ יַחְדָּו דייקא, רוצה לומר לא תפסיק ביניהם לעבור על איסור 'הַקֹּטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי שִׂיחַ' (איוב ל, ד), עד כאן דבריו נר"ו.
זָכָה, "**תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּ לוֹ**", **לֹא זָכָה**, "**וַאֲרֻשַּׁת שְׂפָתָיו בַּל מָנַעְתָּ סֶלָה**". נראה לי בס"ד יש צריך לו בית לדור בו, והוא מבקש מאה זהובים מאת ה' ובלבו לקנות בהם בית, ואם **זָכָה** נותן לו תַּאֲוַת לִבּוֹ זה הבית שיגיעו לו במתנה או בירושה, באופן שלא עמל בו ולא גידלו, שאם יתן לו המאה זהובים צריך לטרוח בהם מאד עד שימצא בית לקנות בהם, ואם **לֹא זָכָה** לא יתן לו החצר אלא יתן לו מאה זהובים כאשר בקש בִּשְׂפָתָיו והוא טורח עד שימצא הבית לקנות בהם.
או יובן בס"ד **זָכָה** תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּ לוֹ בְּיָדְךָ שלא על ידי בשר ודם, **לֹא זָכָה** אֲרֻשַּׁת שְׂפָתָיו בַּל מָנַעְתָּ סֶלָה, שתגיע לו פרנסתו שהוא מבקש, על יְדֵי בָּשָׂר וָדָם ולא מידך.
ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש, **זָכָה** תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּ לוֹ בזכות עצמו לו דייקא, כמו שנאמר רז"ל בצדיקים כתיב הרחוקים מצדקה שכל העולם נזונין בצדקה והם נזונין בזרוע, **לֹא זָכָה** וַאֲרֻשַּׁת שְׂפָתָיו בַּל מָנַעְתָּ סֶלָה שתתן לו בתורת צדקה, עד כאן דבריו נר"ו.
ועוד אני אומר בס"ד **זָכָה** תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּ לוֹ קודם שישאל בפיו, ואז ירויח שלא תנכה לו כלום משכרו בעבור זאת, מאחר שהוא לא שאל כלום! **לֹא זָכָה**, וַאֲרֻשַּׁת שְׂפָתָיו בַּל מָנַעְתָּ סֶלָה שתמתין עד שישאל בפיו כדי שינוכה משכרו.
אי נמי **זָכָה** תאות לבו נתת לו תכף משעלה בלבו, **לֹא זָכָה** וַאֲרֻשַּׁת שְׂפָתָיו בַּל מָנַעְתָּ סֶלָה, דהיינו שתתן לו אחרי זה ולא תכף, כמו שאמרו (תענית כה:) 'המתינו לו עד שיתמקמק' ודוק:
אִם מֵשִׂים אָדָם אֶת עַצְמוֹ כְּעָנָק זֶה, שָׁרָךְ לַצַּוָּאר. נראה לי בס"ד על פי מה שאמרו בסנהדרין (סנהדרין צד:) תלמידי חכמים שבארץ ישראל מנעימין זה לזה בהלכה ושבבבל חובלים. גם אמרו (סנהדרין כד.) שבארץ ישראל נוחין זה לזה בהלכה ושבבבל מרורין זה לזה בהלכה, וזהו שאמר **כְּעָנָק שָׁרָךְ עַל הַצַּוָּאר** שנוחין ומנעימים זה לזה בהלכה.
ואומרו **וְנִרְאֶה וְאֵינוֹ נִרְאֶה**, כלומר בתלק הנגלה של התורה דכתיב ביה (משלי א, כא) 'בְּרֹאשׁ הֲמִיּוֹת תִּקְרָא' נִרְאֶה לכל, ובחלק הסוד אֵינוֹ נִרְאֶה, כמו שנאמר רז"ל (סוכה מט:) חֲמוּקֵי יְרֵכַיִךְ (שיר השירים ז, ב) מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר.
ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש על דרך מה שאמר רבא לתלמידיו במטותא מנייכו לא תתחזו קמאי בימי ניסן ותשרי כי היכי דלא תטרדו כוליה שתא (ברכות לה:), נמצא יש ימים שראוי להתראות התלמיד לפני רבו כדי ללמוד ממנו תורה, ויש ימים כניסן ותשרי דטוב הוא שלא יתראה, ולזה אמר נִרְאֶה בכולי שתא וְאֵינוֹ נִרְאֶה בניסן ותשרי.

ועוד פירש נראה במקום דאיכא גברא רבא טפי מיניה ללמד. **ועוד** פירש על דרך שאמרו אין לתלמיד רשות להורות הלכה לפני רבו ואם הוא לאפרושי מאסורא או שיש חילול השם בדבר יורה ולא ימנע, עד כאן דבריו נר"ו.

הַב לִי דְּאֵימְזִיג לֵיהּ אֲנָא. יש לדקדק תיבת 'אֲנָא' לשון יתר הוא? ונראה לי בס"ד על פי מה שאמר רבינו האר"י ז"ל (בשער הגלגולים דף מב:) דרבא בריה דרב יוסף בר חמא היתה נשמתו מזווג שם הוי"ה ושם אדנ"י שהם מספר **צ"א** [הוי"ה 26+אדנ"י 65=91] ומזווג שם הוי"ה ושם אֱלֹקִים שהוא מספר '**יבק**' [הוי"ה 26+ אֱלֹקִים 86=יבק 112] וסך הכל צ"א ויב"ק עולים מספר **רבא** [91+ 112= רבא 203] עיין שם, ולכן אמר לו אֵימְזִיג לֵיהּ אֲנָא דייקא כי לי נאה המזיגה שהיא סוד מתוק הגבורות שהם יין בחסדים שהם מים, יען כי אני עצמי נשמתי היא מזווג ומיתוק שם הדין בשם רחמים.

אִם מֵשִׁים אָדָם אֶת עַצְמוֹ כַּמִּדְבָּר הַזֶּה, שֶׁהַכֹּל דָּשִׁין בּוֹ תּוֹרָה נִתְּנָה לוֹ בְּמַתָּנָה. נראה לי בס"ד שלימות הלימוד הוא ללמוד בארבעה חלקים פרד"ס [פשט, רמז, דרש, סוד], ובכל לימוד צריך לכוון לחבר שם **הוי"ה** במילוי אלפין שעולה מ"ה [יו"ד ה"א וא"ו ה"א = 45] בשם **אדנ"י** [65] שעולה ס"ה ושניהם מספר **נֶס** [110] בסוד (שבת קד.) מ"ם שבלוחות בנס היו עומדין, וד' פעמים נֶס עולה **תָּם** [110×4=440].

ובזה פרשתי בס"ד (בראשית כה, כז) 'וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים' אהלה של תורה שהוא בית המדרש ששם לומדים בד' חלקים של פרד"ס לשם יחוד הויה ושם אדנ"י שהם נֶס שעולה מספר הכל תָּם.

אך ידוע כי לימוד חכמה בלי יראת שמים אינו כלום, וידוע מה שאמר בגמרא דשבת פרק ב' דהיראה נקראת 'הֵן' דכתיב (איוב כח, כח) 'הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה', ועל כן שלימות הלימוד בפרד"ס שרמוז במספר '**תָּם**' והיראה שנקראת הֵן, הרי כאן צירוף **מַתָּנָה** שהוא למפרע 'הן תם' ולזה אמר שזוכה שתנתן לו תורה בְּמַתָּנָה שיזכה לתם והן.

וכיון שנתנה לו במתנה נחלו אֵל שזוכה לחסד הנקרא אֵל דכתיב (תהלים נב, ג) 'חֶסֶד אֵל כָּל הַיּוֹם', ואמרו רז"ל (חגיגה יב:) כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום, ובדין הוא כך כי כל מתנה שורשה בחסד וממנה נובעת ונצמחת, וכיון שנחלו אֵל עולה לגדולה שנוסף לו מספר **טוֹב** [17] שהוא כינוי לתורה על מספר **אֵל** [31] ואז יהיה אצלו מספר **גְּדוּלָה** [48], או נוסף לו מספר שם **אהו"ה** [17] שהוא בדעת הרמוז בראשי תיבות אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ (בראשית א, א) על מספר **אֵל** [31] ויהיה אצלו מספר **גְּדוּלָה** [48], ולכן מדת החסד נקראת גְּדוּלָה כמו שנאמר (דברי הימים א' כט, יא) 'לְךָ ה' הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה' וכיון שיש לו מספר גְּדוּלָה אז יהיה 'ג' דולה' שהוא אותיות גְּדוּלָה,

דהיינו שדולה ג' מיני שפע שהם חיים ועושר וכבוד, וכמו שאמרו רז"ל (קידושין לט:) למיימינים בה 'אֹרֶךְ יָמִים' איכא וכל שכן 'עֹשֶׁר וְכָבוֹד' (משלי ג, טז).

ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש נחלו אֵל שאין תורה פוסקת מזרעו, שתהיה אצלו בסוג נַחֲלָה, וגם נחלו אֵל שהוא חסד, רוצה לומר שזוכה ללמוד תורה לשמה שיהיה מן המיימינים שהם בחסד כי כל ימין הוא חסד, עד כאן דבריו נר"ו.

דף נד:

"**וַיַּעַל חֵן**", **שֶׁמַּעֲלַת חֵן עַל לוֹמְדֶיהָ**. נראה לי בס"ד לוֹמְדֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה כל אחד נקרא בשם חכם, ואם תוסיף מספר **חֵן** [58] על מספר **חָכָם** [68] יהיה מספר עָנָו [126] בלא יוד ככתוב (במדבר יב, ג) 'וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד' בלא יו"ד, וידוע שהתורה מלבשת את לומדיה עניה, כי כל חכמים אמתיים הם ענוים, וכמו שאמר התנא בברייתא דאבות (משנה אבות ו, א) וּמַלְבַּשְׁתּוֹ עֲנָוָה וְיִרְאָה.

"**רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת**" **אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁהוֹלְכִים מֵעִיר לְעִיר וּמִמְּדִינָה לִמְדִינָה לִלְמֹד תּוֹרָה**. נראה לי בס"ד מפיק לה מדכתיב 'צְחֹרוֹת' שהוא לשון סיבוב, כמו שנאמר (זכריה יב, ז) אָהֳלֵי יְהוּדָה על צַחַר שהוא כמו סחר מלשון סבוב, ככתוב (תהלים צא, ד) 'סֹחֲרָה אֱמִתּוֹ', וזהו 'צְחֹרוֹת' מֵעִיר לְעִיר וּמִמְּדִינָה לִמְדִינָה, ונקיט צְחֹרוֹת בחד וא"ו לרמוז דעל ידי עסק התורה שהיא ח' דרגין יבא אות **ח'** בתוך **צָרוֹת** ויהיה **צְחֹרוֹת** לשון לובן, רמז למיתוק הדינין שיהיו הצרות נהפכים לטובה.

ואמר **רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת** שרמז בתיבת אֲתֹנוֹת לשון מתניתין ומתניתא ותנינא ותניתוה. ואומרו **שֶׁיּוֹשְׁבִים וְדָנִין דִּין אֱמֶת**, היינו שבחייהו דאף על פי שהם חכמים גדולים ויכולים לדון מעומד, עם כל זה הם מיראי ההוראה שֶׁיּוֹשְׁבִים וְדָנִין על כל שאלה שתבא לפניהם הן גדולה הן קטנה כדי לדון בישוב הדעת.

וְרַב שֶׁשֶׁת אָמַר: צַיָּד הָרַמַּאי, יַחֲרֹךְ. פירש רש"י אין זה רמאי אלא שוטה וכו'. וצריך להבין רב שזבי איך מפרש לקרא דקאמר (משלי יב, כז) 'לֹא יַחֲרֹךְ רְמִיָּה צֵידוֹ', דאם הצייד לא יחרוך שאינו אוכל הצידה שלו מוכרח לומר שהוא אינו משבר כנפיו של עוף אחר הצידה, ולכך בורח מידו ואינו זוכה לאכלו, ולפי זה צריך להבין אמאי קרי ליה הכתוב 'רמאי' דמה רמאות עושה בזה שאינו משבר כנפי העופות אחר שיצודם, והלא זה אינו אלא שוטה והוה ליה למימר 'לֹא יַחֲרֹךְ הַכְּסִיל צֵידוֹ'?

ונראה לי בס"ד לרב שזבי הכתוב איירי בצייד שהוא ממרה עם חבירו באופן זה ששניהם ילכו ליער לצוד עופות, ופוסקים ביניהם שיהיה כל אחד מתעסק בצידה שעה אחת וכל

אחד שיוכל לצוד בשעה זו עופות יותר מעופות שצד חבירו בשעה שלו, הרי זה פקח וזריז ויש לו ליקח מחבירו כמה וכמה!

וזה צייד הרמאי הוא מתכוין לזרוק חציו בקשת בכנף העוף כדי שלא ימות ורק יפול לארץ שאינו יכול לעוף ולפרוח, כך עושים התנאי ביניהם שלא ימיתו העופות, וכיון שכל אחד יש לו שיעור שעה אחת דוקא, לכן אחר שכיון לזרוק החץ בכנף העוף ונפל לארץ אינו הולך אצל העוף לחתוך כנפיו, אלא הוא נותן דעתו לעסוק בצידה לצוד עוף אחר כדי שלא יאבד זמן השעה בחתוך הכנפים, ורק אחר גמר השעה הוא נח מצידתו והולך ומקבץ העופות לידע כמה עופות צד יותר מחבירו, והות בטוח שודאי הוא צד יותר, מאחר שחבירו אחר שצד העוף הולך ועוסק בתתוך כנפיו ואז חוזר וצד ומאבד זמן הרבה מן אותה השעה בחתוך כנפי העופות, מה שאין כן הוא אינו עוסק בכך, אלא רק בצידה וזהו רמאותו, שיחשוב שנצח את חבירו על ידי כך!

ואומר הכתוב שלא הועיל כלום בכך, כי כיון שלא חתך כנף העוף תכף כשנפל לארץ, הנה על הרוב העוף לא הלך כחו ממנו כשנפל, ואחר איזה רגעים נתחזק וחזר ועף, ולכן אם הפיל ט"ו עופות לא מצא מהם חמשה והשאר כולם פרחו, וחבירו שהפיל עשרה עופות כיון שחתך אחד אחד מצאם כולם ונמצא הוא הנוצח! וכן זה המרבה בגרסה ללמוד כל הלכה פעם אחת מן הרב ואינו חוזר עליה כמה פעמים כדי שתתייסד בלבו, הנה הוא חושב שבזמן הזה שהיה לפני רבו קבץ ואסף כמה הלכות, ואחר כך כאשר יבא לחזור עליהם יראה ששכח רובם ולא נשאר אצלו אלא דבר מועט.

מִנַּיִן שֶׁחַיָּב אָדָם לְשָׁנוֹת לְתַלְמִידוֹ עַד שֶׁיְּלַמְּדֵנוּ? שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלִמַּדְתָּה אֶת בָּנַי יִשְׂרָאֵל". פירוש לא אמר הכתוב לשנותה לבני ישראל או תאלפנה לבני ישראל כלשון הכתוב (תהלים נה, יד) 'אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי', אלא אמר למדה שצריך לשטתה עד שֶׁיְּלַמְּדֵנוּ.

רַבִּי פְּרִידָא הֲוָה לֵיהּ הַהוּא תַּלְמִידָא, דַּהֲוָה תָּנֵי לֵיהּ אַרְבַּע מֵאָה זִימְנֵי, וְנָמַר. נראה לי בס"ד הטעם שעשה לו גבול ללמדו ת' [400] זמני לא פחות ולא יותר, דידוע מעלות ישראל הם שני מדרגות והקטנה היא ד'רְדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה' (ויקרא כו, ח) שכל אחד מישראל יחשב כעשרים אדם, והגדולה 'מֵאָה מִכֶּם רְבָבָה' ירדופו שכל אחד מישראל נחשב כמאה, ורבי פרידא היה חשוב בעיניו אותו תלמיד לחשוב אותו במדרגה העליונה שכל אחד מישראל חשוב כמאה בני אדם, ושורת הדין דחייב אדם לשנות ההלכה לתלמידו ד' פעמים, כדאמרינן לעיל, וכן דרשו רז"ל במקום אחר על פסוק (איוב כח, כז) 'אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ הֱכִינָהּ וְגַם חֲקָרָהּ' וכיון שזה התלמיד חשוב כמאה בני אדם שצריך לשנות לכל אחד ד' פעמים, לכן שנה לו ארבע מאה פעמים תמיד בכל יום.

אוֹ דְּתִזְכֶּה אַתְּ וְדָרֵךְ לְעָלְמָא דְּאַתְּי. קשא והלא הוא צדיק גמור ובודאי שהוא בן עולם הבא, ומאי רבותא נעשה לו מחמת מעשה זו כאלו בלאו הכי אינו בטוח בזכות זה שיהיה בן עולם הבא?

ונראה לי בס"ד הכונה שיביא דורו לעולם הבא למקום מדרגתו, כספינה של אש שמושכת עמה ספינות פשוטות ובזה יהיה הרווחה גדולה לאנשי דורו, והשיב ניחא לי זה שאהיה מזכה את הרבים, ואמר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: תְּנוּ לוֹ זוֹ וְזוֹ.

והנה התוספות ז"ל הקשו על זה מגמרא דמגילה, ותירוץ ראשון נראה דוחק, ותירוץ שני נכון. ועוד נראה לי בס"ד דהכתוב אמר (משלי ג, ב) 'אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ', ומקשים היינו אֹרֶךְ יָמִים היינו שְׁנוֹת חַיִּים? ותרצתי בס"ד הכונה שְׁנוֹת חַיִּים קאי על רבוי הכמות, וְאֹרֶךְ יָמִים קאי על האיכות שכל שנה נחשבת בעיניו כעשר שנים ויותר, וידוע דהאיכות תהיה על ידי המנוחה והשלוה, ונראה דרבי פרידא האריך ימים בטובה ושלוה ומנוחה והם לא שאלו אותו על כמות הימים שלו, אלא שאלו על האיכות, ועל זה השיב להם שזכה לכך בשביל שלא קדמו אדם בבית המדרש (במגילה כג:).

אַתּוּן מֵהָתָם מַתְנִיתוּ לָהּ? **אַנָן מֵהָכָא מַתְנִינָן לָהּ**: "**הַצִּיבִי לָךְ צִיּוּנִים**". קשא למה האריך לומר לו אַתּוּן וכו' דזה ידוע דעתה אמר לו דרשה זו שהגיד לו דהם מהתם מתנו לה, ורק יאמר לו אַנָן מֵהָכָא מַתְנִינָן לָהּ?

ונראה לי בס"ד יש מקומות דאנשים שלהם יש להם שינוי במבטא שפתם באיזה אות שיהיה נשמע כאות אחר, וכמו שנאמר בספר שופטים על בני אפרים 'וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֱמָר נָא שִׁבֹּלֶת וַיֹּאמֶר סִבֹּלֶת' (שופטים יב, ו) ולא יכין לדבר כן וַיֹּאחֲזוּ אוֹתוֹ וַיִּשְׁחָטוּהוּ אֶל מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן, וכן איתא בגמרא דיש מקומות שקורין לאלפי"ן עייני"ן ויש קורין לחיתי"ן ההי"ן, וכן עתה יש שינויים במבטא האנגליז, וכן יש במבטא של אנשי פרס שקורין לאות קו"ף באות גימ"ל, ואפשר כי בני בבל באותם הימים להיות לשונם העיקר הוא ארמי הם בוטים במבטא שפתם לשי"ן שמאלית באות סמ"ך כמו בני אפרים, ולכן תיבת 'שִׁימָהּ בְּפִיהֶם' (דברים לא, יט) קורין אותה 'סִימָה בְּפִיהֶם'.

ולכן אמר לו **אַתּוּן** לפי המבטא שלכם **מֵהָתָם מַתְנִיתוּ**, כי דרשה שלכם תבא נכון לפי המבטא שלכם מפסוק זה, אבל **אַנָן** דלשונינו צח לא תבא הדרשה נכונה בזה לעשות במקום שִׁימָהּ-סִימָה, ולהכי **אַנָן מֵהָכָא מַתְנִינָן לָהּ** דכתיב (ירמיהו לא, כ) '**הַצִּיבִי לָךְ צִיּוּנִים**' דמפורש בכתוב להדיה על הסימן, וסיום הכתוב לפי דרשה זו דרבי אבהו שאמר '**שִׂמִי לָךְ תַּמְרוּרִים**' כי השכחה הוא מר לעולם, וזהו הַצִּיבִי לָךְ צִיּוּנִים בַּתּוֹרָה, יען כי שִׂמִי לָךְ תַּמְרוּרִים על השכחה שהיא מר לעולם, ולכך צריכה את לעשות רפואה ותיקון

בציונים אלו הסימנים, ואחר שתעשי הסימנים **שְׁתִי לִבֵּךְ לַמְסִלָּה דָּרֶךְ הָלָכְתְּ**, רוצה לומר שְׁתִי לִבֵּךְ על הסימן אשר קבעת ופתחת לך דרך ללכת בו שלא יתערבב.

שֶׁאִם בַּשָּׁמַיִם הִיא, אַתָּה צָרִיךְ לַעֲלוֹת אַחֲרֶיהָ. נראה לי בס"ד הכונה אם נזדמן שנשכחו הלכות כאשר קרה לאותם הלכות שנשכחו בימי אבלו של משה רבינו ע"ה שנעקרו מן הארץ לגמרי, שלא נשאר שום אדם בארץ שיודע אותם ורק הם ידועים בשמים אין אתה יכול לפטור עצמך מלבקשם ולהשיגם, אלא אתה חייב לעלות אחריה עליה שכלית בעין השכל להוציא ההלכות האלה לאורה על ידי פלפול שתפלפל בדברי התורה עצמה, כאשר עשה עתניאל בן קנז שהחזיר אותם ההלכות והוציאם לאורה מפלפולו (תמורה טז.), ובחלוקה זו מדבר על הלכות שנשכחו לגמרי מן התחתונים ולא נשארו אלא רק בשמים.

ואמר עוד חלוקה שנית של **מֵעֵבֶר לַיָּם**, והיינו שלא נשכחו מן יושבי הארץ לגמרי אלא רק מן החכמים הנמצאים, אבל יש חכמים שהם יודעים אותם ורק רחוק מושבם שהם מֵעֵבֶר לַיָּם שצריך אתה לטרוח הרבה עד שתלך אצלם ותלמוד מהם, עם כל זה צריך אתה להיות טורח עליהם ותשיגם, ואל תאמר למה אטרח עצמי, אמתין עד שיבא אותו חכם שיודע אותם ואלמוד ממנו, ולזה אמר ואל תאמר שהיא תבא אחריך, אלא אתה תעבור הים כדי להשיגה.

לֹא תִמָּצֵא בַּסַּחֲרָנִים וְלֹא בַּתַּגָּרִים. יש להקשות למה נקיט סוחרים ותגרים ולא נקיט בעלי מלאכה?

ונראה לי בס"ד כי בעלי מלאכה יכולים לקבוע עת לתורה ועת למלאכה ובאלו תמצא, ואדרבה בזה יהיה קיום לתורה אצל האדם, כי הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם, כרבי ישמעאל ועלתה בידם (ברכות לה:), כי 'כָּל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּהּ מְלָאכָה, סוֹפָהּ בְּטֵלָה' (משנה אבות ב, ב) ואם כן אצל בעלי מלאכה תמצא ותמצא, אך בסוחרים ותגרים על הרוב לא תמצא, כי סוחר ותגר אינו יכול לקצוב עת לעסקו ועת לתורה, כי אפשר בזה העת שקצב לעסקו נזדמן לו איזה עיכובים בעסק, או נמשך העסק בידו מן הבוקר עד הערב והוכרח להשלימו עד הערב דלא ליתי לידי פסידא וכן כיוצא בזה, ולהכי נקיט סוחרים ותגרים.

ועוד נראה לי בס"ד, מה שאמר סוחרים ותגרים לשון מליצה, ולא קאי על סוחרים ותגרים שבעסק הממון אלא קאי על סחורה שעושין בדברי תורה עצמן, וכהא דאיתא בגמרא דסוטה (סוטה כא.) הלל ושבנא אחי הוו, הלל עסק בתורה ושבנא עבד עסקא, לסוף אמר ליה שבנא תא נערוב ונפלוג, יצאה בת קול ואמרה 'אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ' (שיר השירים ח, ז) עיין שם, נמצא בתורה שכבר למד האדם אין נעשה בה

מקח וממכר כדרך סוחרין ותגרין להחליף סחורה זו בסחורה אחרת, וכאשר רצה לעשות שבנא עם הלל, ולזה אמר לֹא תִמָּצֵא בַּסַּחְרָנִים וְלֹא בַּתַּגָּרִים.

דף סג.

וְלֹא אַשְׁכְּחָן דְּאִצְטָרִיךְ לֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ. מקשים והלא כתב הרמב"ם ז"ל כל הבטחה שהיא לטובה שיאמר הנביא לאיזה אדם מוכרח שתתקיים, ואין החטא גורם לבטלה משום הכזבת הנביא, וכאן איך אענש ובטלה ההבטחה הזאת?

ונראה לי בס"ד שלא נתפרש שישאלהו בדבר הלכה, כי שאלה בדבר הלכה נרמזה ברמז, ופשטיה דקרא על מלחמות, ונתקיים זה, שהיה יהושע צריך לעמוד לפניו וישאלהו בדבר המלחמות שעשה, ולולי חטא זה היה נצרך לו גם בדבר הלכה לשאל ממנו דבר לגלויי מלתא אף על גב דאם נשכח עיקר הדין אי אפשר לשאל באורים ותומים עם כל זה ספק מציאות או גילוי מלתא באיזה דין יוכל לשאל, וכאשר הוכיח הרב ברבי יוסף ז"ל (אורח חיים סימן לב אות ד' דף יט:), מהא דאמרינן בגמרא דמגילה (דפים ב-ג) מנצפ"ך צופים אמרום, ועוד הוכיח משאר מקומות דבספק מציאות יוכל הנביא להגיד עיין שם. וכתבתי אנא עבדא דגם אותם ההלכות שנשתכחו באבלו של משה רבינו ע"ה היו יכולים לשאל מן הנביא ומן אורים ותומים, איך אמרם משה רבינו ע"ה במשכן, דאין זה נחשב חידוש הלכה מחדש, אך כבר זכה עתניאל להחזירם מפלפול, ומן השמים פתחו לבו להחזירן, ולא יצטרך יהושע לשאל מאלעזר שיגיד לו באורים ותומים איך אמרם משה רבינו ע"ה במשכן דיוכל להשיב לו, ורק הם שאלו מאלעזר לחדש להם הלכות אלו איך הוא דינם, ועל זה אמר לו לא בשמים היא.

רַב הַמְנוּנָא רָמֵי, כְּתִיב: "בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ", וּכְתִיב: "בִּשַּׁרְתִּי צֶדֶק בְּקָהָל רָב". קשא הוה ליה להזכיר פסוק בִּשַּׁרְתִּי שהוא מזמור מ' קודם בְּלִבִּי צָפַנְתִּי שהוא מזמור קי"ט? ונראה לי בס"ד נקיט פסוק בְּלִבִּי צָפַנְתִּי ברישא, כי הוא בלאו הכי יש בו קושיא מצד עצמו בלבד, דהא האדם חייב ללמוד וללמד, ואיך אומר 'בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ'? לכן אמר 'כְּתִיב: בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ' דהוא מוקשה לפי פשוטו, ועוד אית ביה קושיא אחריתי מכתוב 'בִּשַּׁרְתִּי צֶדֶק בְּקָהָל רָב'.

בָּעֵי רַב אֲחָא בְּרֵהּ דְּרַב אִיקָא לְמֶעֱבַד לְהוּ עִיגְלָא תִּילְתָא. פירש רש"י גדל שליש גדולו, והביא פירוש אחר שלישי לבטן, והקשה על פירוש זה מסנהדרין (סנהדרין סה:) דרב חנינא ורב אושעיא הוו עסקי בספר יצירה וכל מעלי שבתא אברי להו עיגלא תילתא, והתם מאי שלישי לבטן איכא הא לא הוה בבטן מעולם? עד כאן.

ובסנהדרין שם כתב רש"י עיגלא תילתא גדול כאלו הגיע לשליש שניו וגמר גדולתו דהכי שכיח ומעלי למיכל כמו שאמרו במציעא ומגדלין אותם עד שיהיו משולשין. לשנא אחרינא שהיה טוב ובעל טעם כאלו היה שליש לבטן עיין שם, ולפי זה נתיישבה קושיא זו של רש"י הכא, ונראה כיון דפירושו בסנהדרין אחר פירושו דערובין הנה התם חזר ויישב הפירוש הזה דשלישי לבטן, וליכא קושיא.

מיהו בשבת (שבת קלו.) איתא, רב פפא ורב הונא בריה דרבי יהושע אקלעו לבי בריה דרב אידי בר אבין ועביד להו עיגלא תילתא ביממא דשבעה, פירוש יום שביעי ללידתו, וכתב הר"ן ז"ל בחדושיו, מכאן קשא למאן דמפרש בכוליה תלמודין עיגלא תילתא שהוא עגל בן שלש שנים, והכא משמע שאפילו בן שבעה ימים קרי עיגלא תילתא שהוא שלישי לבטן אמו? עד כאן לשונו.

וקשא להר"ן ז"ל מה יענה לקושיית רש"י ז"ל הכא בעירובין דמקשי לפירוש שלישי לבטן מסנהדרין דקאמר עבדו עיגלא תילתא בספר יצירה? וצריך לומר דהר"ן מפרש כמו שאמר רש"י בסנהדרין שרוצה לומר בוראין עגל שמן וטוב טעמו כאלו היה שלישי לבטן.

אכתי פש גבן לבאר כונת רש"י שהקשה קושיא זו הכא על פירוש שליש גידולו, מה תרץ הקושיא שיש להקשות על פירוש שליש גידולו מהא דשבת דף קל"ו דעבד להו עיגלא תילתא ביום השביעי ללידתו? וצריך לומר לרש"י אין מזה קושיא כלל, דהכונה שחט להם עגל ביום שבעה ללידתו שהיה גדול כמו עיגלא בשליש גידולו, דהיינו שנולד בדמות גדול כגודל בן ארבע וחמש חדשים, כי רש"י ז"ל במציעא דף ס"ח פירש עד שיהיו משולשין רוצה לומר שיעור שליש גדולם, ולא פירש כהרי"ף והרמב"ם שפרשו משולשין היינו בני שלש שנים, וכן פירש רבינו עובדיה ז"ל.

דף סד.

כָּל הָאוֹמֵר: שְׁמוּעָה זוֹ נָאָה וּשְׁמוּעָה זוֹ אֵינָהּ נָאָה, מְאַבֵּד הוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה. פירוש חדושי תורה שהאדם מחדש בתורה נקראים 'הוֹן' ועל זה נאמר (משלי כד, ד) 'וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמָּלְאוּ כָּל הוֹן יָקָר וְנָעִים' דהיינו חדרים המוח והלב יהיו מלאים חדושי תורה יקרים ונעימים, ולכן התורה נקראת בשם אֱמוּנָה, דכתיב (הושע ב, כב) 'וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה' והיינו **אֱמוּנָה** אותיות **אֵם הוֹן**, כי התורה נקראת אם דכתיב (משלי ב, ג) 'כִּי אִם לַבִּינָה תִּקְרָא' אל תקרא אִם אלא אֵם, וחדושים שמחדש האדם בהם נקראים הוֹן, נמצא אֱמוּנָה הוא שם התורה וחדושיה שהם אֵם הוֹן.

והנה רמז של הָאוֹמֵר 'זוֹ **נָאָה**' בתיבת 'זוֹנוֹת' עיין מהרש"א, ונראה לי בס"ד זוֹנוֹת אותיות

'זו תנו' כלומר זו תשנו אותה, כי האומר 'זוֹ נָאֶה' כאלו האומר זו תשנו ואחרת לא תשנו, והיינו זו תנו לשון מתניתין.

דף סד:

וְלָמַדְנוּ שֶׁהוֹלְכִים אַחַר רֹב עוֹבְרֵי דְּרָכִים. מקשים, דין זה פשוט הוא בכל התורה כולה אזלינן בתר רובא, וכל דפריש מרובא פריש. ונראה לי בס"ד דאפשר היה מנהגם מקודם שרוב הנחתומין ובעלי בתים עושים שינוי בצורת הפת של ישראל ואינו דומה לפת של גוים, וכאן קא משמע לן אף על גב דאיכא שינוי בפת ישראל על הרוב, ואותה הגלוסקא לא היה בה שינוי, עם כל זה הולכין אחר עוברי דרכים.

דף סה.

רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: 'כָּל שֶׁאֵינוֹ מַפִּיק' **אִיתְּמַר**. פירוש השבח הזה דקאמר קרא סגור חותם צר, קאי על מי שאינו מגלה מגינים שהם התפילות בשעת שכרות, כי על הרוב מי ששתה ונשתכר אף על פי שיודע בעצמו שהוא שתוי אינו חושב עצמו לשיכור, ולכך הוא מתפלל, דאמר אין התפלה נחשבת לגאוה אלא למתפלל, והוא שיכור, אבל המרגיש בשכרותו דנחשב אצלו אפוקי מגינים לגאוה בשעה זו, ולכך אינו מפיק מגינים הרי זה ישובח, ואז בעבור זה סגור חותם צר, ומנא ליה דמפיק לישנא דגלויי הוא דכתיב (תהלים יח, טז) 'וַיֵּרָאוּ אֲפִיקֵי מַיִם' רוצה לומר גלי המים, דהגלים נקראים גלים על שם הגילוי שלהם שהם נגבהים משטח המים ונגלים לעיני הכל.

וקאמר בגמרא מור שהוא רבי חנינא דפירש אפיק לשון מעביר שהוא רוצה לומר מעביר התפלה בהתחלת זמנה שאינו מתפלל תכף בהתחלת הזמן אלא ממתין עד שיוסר השכרות מאיליה, לית ליה להא דרב ששת דהיה עושה תקנה להסיר השכרות על ידי שינה, ומצוה לשמעיה להקיצו תכף כשיגיע זמן התפלה, אך מור שהוא רבי יוחנן אית ליה להא דרב ששת דסבירא ליה אפילו מעט שנה תספיק להסיר השכרות, לכך היה ישן, ומצוה לשמעיה להקיצו תכף כשחל זמן תפלה, כי בטוח שבודאי יוסר השכרות בזמן מועט של השינה, ורבי חנינא חושש שלא יוסר, ואם יעשה כן לא יועיל.

אִי אָמְרָה לִי אֵם "קְרִיב כּוּתָחָא", **לָא תָּנָאי**. בלשון גוזמא דבר, וכונתם בזה כדי ללמד זכות על אותם חכמים ותלמידים שעוזבין נשיהם והולכים לעיר אחרת ללמוד תורה, ואין לומדים תורה במדרש שבעירם, והיינו כדי שלא יתבלבל דעתם בעסק הבית.

כָּל שֶׁאֵין יַיִן נִשְׁפָּךְ בְּבֵיתוֹ כַּמַּיִם, אֵינוֹ בְּכְלָל בְּרָכָה. נראה לי בס"ד הכונה כי המים יורדין ואין עולין, אך היין יורד לבטן וחוזר ועולה אחר כך למוח ומבלבל דעתו של אדם, וכל זה אם ישתה הרבה, אבל אם ישתה כוס אחד אז הוא דומה למים שיורד ואינו חוזר ועולה, וכמו שכתב רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל (משלי כג, לא) 'כִּי יִתֵּן בַּכּוֹס עֵינוֹ יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים' והנה הגוף נקרא בית, וכל יין שאינו נשפך בתוך כמים שיורד ואינו עולה, והיינו שישתה מעט שאז דומה למים אין בו סימן ברכה.

בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אָדָם נִכָּר: **בְּכוֹסוֹ, בְּכִיסוֹ, בְּכַעֲסוֹ**. קשא מניינא למה ליה? ונראה לי בס"ד **מעשה** באשה אחת שכלנית חכמנית וחריפה והיתה גדולה בשנים ולא רצתה להנשא אלא לאדם הראוי והגון הן מצד החכמה הן מצד כשרון המעשים ומידות טובות, והגידו לה על אדם אחד שהוא ראוי והגון מכל הצדדים, וסמכה על עדות כמה אנשים שהעידו עליו ושבחו אותו, ותנשא לו, ובליל שני לחופתה בקשה ממנו שישתו הוא והיא יין וישמחו ביחד, כי רצתה לבדקו **בְּכוֹסוֹ**, והיא עשתה עצמה שותה ואינו כן ותשקהו יין הרבה, ובכוסו דבר דברים של כיעור ונבלה וניכר שאינו אדם טוב ותצטער מאד!

אך אמרה עדיין לא אסמוך על הכוס בלבד, מאחר שכבר נשאתיו ואבדקהו בסימן השני של **כִּיסוֹ**, ובליל שלישי אמרה לו רצוני לשחק בקוביא אני ואתה ביחד, וקבל, ובתוך השחוק ההוא ידעה שהוא גזלן ואינו נאמן, כי כמה פעמים עשה ערמה בשחוק כדי לאכול ממנה שלא כדת, ואף על פי שהיא אשתו וכלתו בתוך חופתה, ותצטער מאד!

אך אמרה זה נבדק בכוסו ונמצא אינו טוב בדברים של ערוה, כי דבר דברים של כיעור ונבלה, ונבדק בכיסו ונמצא גזלן וגנב וערמן וחמסן, אבדקנו עוד בסימן השלישי, כי בתלתא הוי חזקה מעליא, ובליל רביעי עשתה לו הכעסות הרבה לנסותו **בְּכַעֲסוֹ**, וגם בזה ניכר שהוא רע, שקלל והוציא מפיו שבועות שוא וגם דברים של כפרנות, ותאמר בתלתא הוי חזקה, עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת, ואז ביום רביעי תכף מרדה בו ותרצהו על ידי אנשים, ונתנה לו מעות גם כן ויתן לה גט.

ולכן עשה לשלשה אלה מנין לומר אם כבר עשית קשר עם אדם קודם שבדקת אותו, אל תחליט אותו לאדם רע על ידי בדיקה של סימן אחד, אלא צריך לבדקו בשלשה דברים אלו, ואז תסמוך עליהם לעשות תקנה להתיר הקשר ולהפרד ממנו, כאשר עשתה אותה האשה, כי בתלתא הוי חזקה להרוס הבטן.

והנה שלשה דברים אלו כוס כיס כעס שלשתם ראשם וסופם **כס** שהוא לשון כסוי, ככתוב (תהלים פא, ד) 'בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ', רמז שבהם יתגלה דבר המכוסה, ונקיט להו בסדר זה שכל דבר המצוי יותר נקטיה באחרונה, ולכן נקיט **כוֹסוֹ** בראשנה שהוא דבר

שאינו מצוי בכל אדם, שיש הרבה בני אדם שאין שותים יין ושכר, ויש ששותים דבר מועט בשביל אכילה שאין בו שיעור לשכרות, ואחריו נקיט **כִּיסּוֹ** שהוא ענין משא ומתן שישנו אצל רוב בני אדם, אך אינו אלא בימי החול וביום דוקא, ובאחרונה נקיט **כַּעֲסּוֹ** דזה שייך בכל אדם וגם בכל הימים שבת וחול וגם בימים ובלילות.

דף עג.

מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא? **דִּכְתִיב** "**וְדָנִיֵּאל בִּתְרַע מַלְכָּא**". כלומר הכתוב בא ללמד לפי דרכו דבר זה גם כן, שכל עבד בכל מקום שהוא דר ויושב חשיב דר במקום אדונו.
ונראה לי בס"ד רמז הכתוב לפי דרכו דבר סוד שדניאל היה בסוד העשיה, דלכך נקרא **דָּנִיֵּאל** שבו אותיות **אדנ"י**, וכמו שנאמר רבינו ז"ל בשער הפסוקים דשם 'אל אדנ"י' מאיר בעשיה, וידוע ששם אדנ"י במלואו עולה תרע"א [במילוי אל"ף דל"ת נו"ן יו"ד עולה 671], ולכן העשיה נקראת 'תְּרַע מַלְכָּא' ולזה אמר **וְדָנִיֵּאל בִּתְרַע מַלְכָּא**, כי העשיה הוא סוד מלכות ומאיר בה שם אדני שהוא סוד מלכות ובמלואו הוא תרע"א.

דף פו.

רַבִּי, **מְכַבֵּד עֲשִׁירִים**, **וְרַבִּי עֲקִיבָא**, **מְכַבֵּד עֲשִׁירִים**. קשא אמאי נקיט רבי קודם רבי עקיבה, והלא הוא היה אחר רבי עקיבה טובא?
ונראה לי בס"ד דאיכא חידוש ורבותא ברבי טפי, דמלבד שהיה עשיר מופלג יותר מרבי עקיבה כי שומר הסוסים שלו הוה עתיר משבור מלכא, עוד יש בו גדולה יותר שהיה נשיא שהוא במקום מלך, ועם כל זה היה מכבד עשירים.
ועוד נראה איכא רבותא ברבי טפי כי היה עשיר מקטנותו, כי עושרו היה מאבותיו ואבות אבותיו, וכפי הטבע אין העשירים נחשבים בעיניו כלום, אך רבי עקיבה נתעשר אחר שעברו רוב ימיו, ובהתחלתו היה עני מאד, וכפי הטבע צריך להיות העושר יקר טפי בעיניו ולהכי מכבד את בעלי העושר.
ועוד נראה לי בס"ד שזכר את רבי בדבר זה קודם רבי עקיבה מפני שרבי היה נשיא והיו מצויים ובאים לפניו עשירים הרבה בכל יום, וניכר לעיני הכל שהוא מכבד עשירים שהיה לו זה ברגילות והתמדה, מה שאין כן רבי עקיבה לפרקים פוגע בעשירים ומכבדם, ואינו ברבוי ואינו ברגילות והתמדה.
ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש, כי הגאון חיד"א ז"ל נתן טעם למה היו רבי עקיבה ורבי מכבדים עשירים, מפני שהם היו מכבדים אותם העולם בשביל תורתם, ולכך היו

מכבדים העשירים כדי שלא יהיו נהנים מן התורה מחמת הכבוד שלהם, דבלאו הכי יש להם הכבוד מצד עשרם כי עשירים היו. ובזה ניחא דהקדים רבי לרבי עקיבה, כי ברבי איכא רבותא טפי שהיה נשיא והכל חייבים לכבדו בשביל הנשיאות, ואין לו לחוש שהוא נהנה מדברי תורה מצד הכבוד שעושים, כדי שעשה תקנה זו לעצמו לכבד עשירים, שנראה הכבוד שעושים לו מצד העושר, דהא לגבי דידיה איכא נשיאות לתלות בה הכבוד ועם כל זה היה משתדל לכבד עשירים כדי לתלות הכבוד בעושר גם כן, עד כאן דבריו נר"ו.

דף ק:

וּמַשְׁתֶּנֶת מַיִם כַּבְּהֵמָה. וְאֵידָךְ? הֲנֵי, שֶׁבַח הוּא לָהּ. פירש רש"י השבח ביושבת ומשתנת משום צניעות. ויש להקשות והלא היא אינה עושה כן משום צניעות, אלא היא מוכרחת לעשות כן בשביל לכלוך, שאם תעמוד ותשתין יתלכלך כל בשרה במי רגלים מאחר שאין לה אבר בולט, ואם כן זו חללה היא שחסרה אבר שישנו באיש, שבעבור חסרון זה היא מוכרתת להשתין מיושב?

ונראה לי בס"ד במה שהיא יושבת ומשתנת יש לה בזה שבח וטובה מצד אחר, והוא דאיתא ביורה דעה סימן קצ"ה אשה שהשתינה מים ויצא ממנה דם בתוך ההשתנה עם מי רגלים, אם היתה יושבת ומשתנת טהורה, כי כיון שיושבת יש למי רגלים פתח פתוח לצאת בריוח ואין חוזרין לצד המקור אשר ממנו יוצא דם נדתה, ועל כן בודאי הדם הזה שנמצא בהשתנה הוא ממקום שיוצאין ממנו מי רגלים שבא מן החלחלית או מן הכליות, ולא מהמקור של דם נידות, דאין מי רגלים באים משם, אבל אם עמדה והשתינה ונמצא דם בהשתנה, כיון שעומדת לא נפתח בית רחמה, ומתוך שבית הרחם צר לא יוכלו מי רגלים לצאת בריוח, ולכן נדחקין וחוזרין לצד המקור של דם נדה ומביאין משם את הדם, וכמפורש כל זה בלבוש ז"ל סימן קצ"א עיין שם.

ואם כן נמצא במנהגה זה שדרכה לישב ולהשתין הוא מנהג משובח לה, דעל ידי כך אם ימצא דם בהשתנה אין מטמאין אותה, מה שאין כן אם היה מנהגה להשתין מעומד היה מנהג זה רע לה, דאם נמצא דם בהשתנה מטמאין אותה, ולכן לא מנה תנא קמא דבר זה בכלל קללה, מפני שמנהג זה יש לה ממנו הנאה, והוא מנהג משובת אצלה.

ברם הא קשיא אמאי לא מני לה בכלל החסרונות חסרון אבר התשמיש שישנו בזכר ואינו אצלה? ונראה לי בס"ד דחסרון זה יש לה ממנו שבח מצד אחר, והוא כי הזכר על ידי אבר זה שהוא בולט בו אם יהיה לו תאוה יתקשה וניכרת תאותו ומתגנה, מה שאין

כן האשה שיש לה חסרון אבר זה אין תאותה ניכרת לאחרים ולא תתגנה.
ואם תאמר כיון דחשיב לה חסרון זה דְּמִגַּדֶּלֶת שֵׂעָר אמאי לא חשיב חסרון על שאין לה זקן? זה אינו, דלא נאמר הדרת פנים זקן אלא גבי איש, כיון שהוא גדול בשנים ואין לו זקן תהיה צורת פניו משונה ומכוערת, אבל האשה שאין לה זקן הוא יופי גדול לפנים שלה.

דף קה.

רַבִּי חִיָּא בַּר אַשִׁי אָמַר רַב: טָמֵא נִכְנָס, דְּהָא אִישְׁתְּרִי בַּעֲבוֹדַת צִבּוּר. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: בַּעַל־מוּם נִכְנָס, דְּהָא אִישְׁתְּרִי בַּאֲכִילַת קָדָשִׁים. יש להקשות כיון דכל חד הזכיר טעם לדבריו, משמע דהבעיין לא הוה ידע להני טעמי, דאם ידע להו ושאל איזה טעם נכון לסמוך עליו יותר, לא היו צריכין רבי חיא בר אשי ורבי אלעזר לפרש הטעמים האלו בדבריהם ואם הבעיין לא ידע הני טעמי שנמצא לא ידע היתרון שיש לזה על זה והיתרון שיש לזה על זה, אם כן במאי הוא מסתפק מי נכנס דכיון דתרוייהו אינם ראויים שוים הם?
ונראה לי בס"ד דהבעיין נסתפק אם טמא עדיף מבעל מום משום דזה עתיד להטהר וכל הגזוז כגזוז דמי, מה שאין כן בעל מום ישאר במומו לעולם, או דלמא טומאה מאיסה וחמירא טפי ומגונה טפי משום דהמקום טהור ואין ראוי שיתעסקו בו טמאים? ולהכי יש לומר יכנס בעל מים דלא מאיס כטמא, ועל זה אמר רבי חיא בר אשי טמא נכנס משום דאית ביה סברה אחריתי דחזינן דאשתרי טומאה בעבודת ציבור, ואם כן לא מאיסה כולי האי, ורבי אלעזר אמר בעל מום נכנס דאשתרי באכילת קדשים בכל עת ובכל זמן, והאי יתרון דאשתרי בעבודת ציבור אינו בכל עת וזמן, ועיין בסה"ק בֶּן יְהוֹיָדָע כל הכתוב **לחיים**.
בְּשֵׁם ה' נַעֲשָׂה וְנִצְלִיחַ לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ